

NIMÛNEYÊN KULTURA MEDENÎ YA KURDÎ ji Mûzeyâ Neteweyî ya Gurcistanê

ქართული მატერიალური კულტურის ნიმუშები
საქართველოს ეროვნული მუზეუმიდან

KURDISH ARTIFACTS

from the National Museum of Georgia

ОБРАЗЦЫ КУРДСКОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
из Государственного Музея Грузии

KELEPURA
KURDI

NIMÛNEYÊN KULTURA MEDENÎ YA KURDÎ
ji Mûzeyâ Neteweyî ya Gurcistanê

Dîmîtrî Pîrbarî (Pîr Dîma), Lamara Paşaêva, Êldar Nadîradzê

ქართული მატერიალური კულტურის ნიმუშები
საქართველოს ეროვნული მუზეუმიდან

დimitრი ფირბარი, ლამარა ფაშაევა, ელდარ ნადირაძე

KURDISH ARTIFACTS
from the National Museum of Georgia

Dimitri Pirbari (Pir Dima), Lamara Pashaeva, Eldar Nadiradze

ОБРАЗЦЫ КУРДСКОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
из Государственного Музея Грузии

Дмитрий Пирбари, Ламара Пашаева, Эльдар Надирадзе

Nimûneyên kultura medenî ya kurdî
ji Mûzeyê Neteweyî ya Gurcistanê
Katalog

Daner: **Dîmîtrî Pîrbarî (Pîr Dîma), Lamara Paşaêva, Êldar Nadîradzê.**

Daner spasîya xebatkarên mûzeyê dikin: Tsîala Bêzaraşvîlî, Nodar Axalkatsî, Mamûka Kapîanîdzê, Manana Xîzanîşvîlî, Gvantsa Arçvadzê.

Design: Dmîtrî Sîçanîn

Wênegir: Alêksander Klîmçûk

ქართული მატერიალური კულტურის ნიმუშები
საქართველოს ეროვნული მუზეუმიდან
კატალოგი

ავტორები: **დიმიტრი ფირბარი, ლამარა ფაშაევა, ელდარ ნადირაძე.**

ავტორები მადლობას უხდებიან მუზეუმის თანამშრომლებს: ციალა ბეზარაშვილს, ნოდარ ახალკაცს, მამუკა ქაფიანიძეს, მანანა ხიზანიშვილს, გვანცა არჩვაძეს.

დიზაინი: დიმიტრი სიჩანინი

ფოტოგრაფი: ალექსანდრე კლიმჩუკი

Kurdish Artifacts
from the National Museum of Georgia
Catalogue

Authors: **Dimitri Pirbari (Pir Dima), Lamara Pashaeva, Eldar Nadiradze.**

Special Thanks to museum's employees: Tsiala Bezarashvili, Nodar Akhalkatsi, Mamuka Kapianidze, Manana Khizanishvili, Gvantsa Archvadze.

Design: Dmitry Sihanin

Photographs: Alexander Klimchuk

ОБРАЗЦЫ КУРДСКОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
из Государственного Музея Грузии
Каталог

Авторы: **Дмитрий Пирбари, Ламара Пашаева, Эльдар Надирадзе.**

Авторы выражают благодарность сотрудникам музея: Цияла Безарашвили, Нодар Ахалкаци, Мамука Капианидзе, Манана Хизанишвили, Гванца Арчвадзе.

Дизайн: Дмитрий Сичанин

Фотограф: Александр Климчук

Yekîtiya Rewşenbîrên Kurd yê Gurcistanê,
Mûzeyê Neteweyî ya Gurcistanê
Mafê daner parastine © 2007
Çapa yekemîn

საქართველოს ქართი ინტელიგენციის კავშირი,
საქართველოს ეროვნული მუზეუმი
საავტორო უფლება დაცულია © 2007
პირველი გამოცემა

pêḡgotin	9
შესავალი	13
introduction	17
введение	21

---

wêne	25
ილუსტრაციები	25
illustrations	25
иллюстрации	25

---

katalog	93
კატალოგი	93
catalogue	93
каталог	93

---

wêje	119
ბიბლიოგრაფია	119
bibliography	119
библиография	119

PÊŞGOTIN

Kurd ji milletên kevnar yê dînyayê tîn hesibandin. Ew nişteciyên dêrîn yê Rojhilata Navîn in û ji mêj va li deverên çiyayî yê bakurê Mezopotamyayê akincî bûne. Ev dever li ser sînorên çar dewletên hevçerx – Îraq, Îran, Sûriye û Tirkiyeyê ne û navê wê Kurdistan e. Ev navê herêmeke etnokulturî ya yekgirtî ye ku kurd bi awayekê kompakt lê dijîn.

Îro, para bêtir ji kurdan di welatê xwe Kurdistanê de nişteci ne. Ji % 48-ê tevaya kurdan li Tirkiyeyê dijîn, % 25 li Îranê, % 17 li Îraqê, % 4 li Sûriyeyê, lê beşa kurdan ya din li dewletên Sovyeta berê û Ewropaya rojava dijîn. Tevda hejmara kurdan ji 35 milyon zêdetir e.

Zimanê kurdî ji koma zimanên îranî ye û çend diyalêktên bingehtî yê wî hene: kumancî, soranî, goranî, zazakî. Bi van diyalêktan wêjeyê dewlemend heye, ew jî edebiyata felsefî, dînî û helbest e.

Zanyarê bi nav û deng Josef Orbêlî danerê “Memozîna” rengîn Ehmedê Xanî (1650 – 1708) datîne di rêza Fîrdewsî û Rûstavêlî.

Îro du normên edebî yê zimanê kurdî hene: kurmançî û soranî. Bi van diyalêktan wêjeya zanistî, şewekarî û dînî tê weşandin.

Di zemanê berî îslamê de kurdan herfên aramî bi kar dianî, lê belê piştî sedsala VII-ê derbasî ser elfabeya erebî bûn. Hêjayî gotinê ye ku elfabeya kurdî ya resen jî hebû “elfabeya êzîdîkî” û bi wan tîpan pirtûkên pîroz yê kurdên êzîdî hatibûn nivîsandin.

Di destpêka sedsala XX-ê de kurdan dest bi bikaranîna elfabeya kurdî li ser bingeha tîpên latînî kir. Lê heta niha li Kurdistanê Îraqê û Kurdistanê Îranê bi tîpên erebî dinivîsin.

Ji sedsala VII-ê û pêda piraniya kurdan hêdî-hêdî misilmanî qebûl kir. Ev bû sedemê wê ku li ser esasê dînî nakokî di navbera kurdên misilman û terefdarê dînê kurdî yê resen êzîdîtiyê de peyda bû. Di encamên prosesên dîrokî de terma “êzîdî” bû navê sêbetnosê di grûpa etnîkî ya kurdî de.

Li vê demê beşeke biçûk ya kurdan ser dînê êzîdîtiyê maye. Hejmara wan li seranserê cîhanê digihîje mîlyonekî.

Li gora nêrîn û raya ku di nav zanyaran da hatîye pejirandin, di etnogênêza kurdan de para bêtir nişteciyên kevnar yê çiyayê Zagrosê û hozên îranî pişkdar bûn. Koka kurdan ya kevnar pêwendiyên lêzimtyê digel medîyan diyar dike.

Kurdan di nav dîroka xwe ya dêrîn û dirêj de di jiyana siyasî û kulturî ya Asiya Pêşîn de roleke mezin leyîst û gelek rûpelên navdar di dîroka vê herêmê da nivîsîne.

Gelê kurd gelek oldarên navdar, karmendên civakî û yê dewletê da dînyayê. Wek tê zanîn, di sedsala XII-ê de siltanê Misr û Sûriyeyê Selahedînê Eyûbî bi eslê xwe kurd bû û wî şerê dijwar digel xaçhilgiran kir. Li serdema desthilata wî kurdan roleke girîng di “Dar el-îslamê” ya cîhana îslamî da dilîst.

Herweha Kerîm-Xan Zendî desthilatdarê Îranê yê di salên 1760 – 1779 bi eslê xwe kurd bû.

PÊŞGOTIN

Ji bilî vê, li Kurdistanê mîrnişînên (îmaret) serbixwe hertim hebûn û desthilatdarên wan mîrên kurd bûn: Merwanî, Eyûbî, Hesenwayxî û hw.d.

Ji wan mîrnişînên kurdî îmareta Bohtan, Behdînan (Amêdiye), Hekarî, Soran, Baban û Erdelan pir bi hêz bûn.

Di çavkaniyên dîrokî-wêjeyî de diyar dibe ku kurd ji sedsala VIII-ê li herêma Qavkasiyaya Başûr xuya dibin. Tê zanîn, ku di salên 951 - 1176 bajarên Gence û Dvîn ku navendên giring yên welatê Ermenistanê bûn di bin hikûmdariya malbata Şedadîyên kurd da bû. Bingehe vê malbatê Mihemed Şedad bin Qartû danî bû.

Di heman demê da li Azerbeycanê di salên 950 - 1070 malbata Revadiyan xwedan desthilat bû û ji dema xelîfeyên Ebasîyan yê pêşin hikûmdariya Tewrêzê dikir.

Divêt bête gotin ku di Gurcistana zemanê feodalî de ber derê qiralê gurcan, kurdan postên bilind kiribûn destê xwe. Di sedsalên XII - XIII-ê de du birayên esilkurd Îvanê û Zekerîya Mxargrdzêlî (ji malbata Çemildirêjan) bi nav û serpereştiya Gurcistanê beşek giring ji erdên Ermenistanê bi rê ve dibirin.

Cara pêşê Kurdistan di navbera Îrana sefewiyan û împêratoriya osmaniyan de di sala 1514-ê piştî şerê Çaldiranê hate dabeş kirin. Lê piştî şerê cîhanê yê yekem di navbera çar dewletên nûsazkirî yê navborî de hate parvekirin. Di salên navîn yê sedsala XIX-ê beşek ji kurdan kete bin hikûmdariya Rûsiyaya qeyserî.

Kurdên ku li başûrê Qavkasiyayê cî û war bibûn pey karên bav û kalan diçûn û xwedan terş, pez û dewar bûn anku nîvkoçer bûn. Li Ermenistanê kurd bêtir li gûbêrnîya (parêzgeh) Surmelîyê, Êçmîadzîne û Alêksandropolê rûniştibûn. Li Azerbeycanê di deverên Arêş, Cibrayîl, Cewanşîr û Zengezûrê. Li Gurcistanê di devera Batûmê, qezayên Axalkalakî, Axaltsîxê û Borçelîyê.

Li Gurcistanê piraniya kurdan di sala 1918-ê de binecih bûn, dema ku li împêratoriya osmanî ferman û qetlîyam li êzidiyan hate kirin.

Etnokultura kurdan piralî û pirreng e, bi rexma kontakt û pêwendiyên bi hezar salan yên digel milletên cînar cardî jî kurdan nîşanên xweser yên wekhev yên neteweyî hertim parastin.

Wan nîşanên kurdî yê resen bala birêvebirên Mûzeyê Qavkasiya jî kişand yê ku ji dema damezirandina mûzeyê (sala 1852) dest bi berhevkirina nimûneyên çanda medenî ya gelên herêma Qavkasiya kir û ew di mûzeyan de parastin.

Evê prosesê sedsalek dom kir û di encamê da nimûneyên ûnîk li mûzeyê de hatin kom kirin. Di nav wan de ciyê xwe yê hêja (eksponat) nimûneyên çanda medenî ya kurdî jî girtîye.

Di sala 1900-ê de împêratorê Rûsyayê Nîkolay II şêwekarê elman yê bi nav û deng Max Tîlkê vexwendibû bo welatê xwe û rekomendasya dabû wî. M. Tîlkê di mûzexana Tîblîsê de dest bi lêkolîna koleksiyona cil û bergên gelên herêmê kir. Wî pê palîtra akvarêlê şêweyên degmeniyên mûzexanê li ser kaxezê afirand. Di nav berhemên Max Tîlkê de tabloyên ser babeta kurdî ciyê taybet girtine. Li ser wan berheman wî kurd bi cil û bergên neteweyî afirandine û ew kurdên ji tebeqa sade û herweha yên torin jî hene. Kincên kurdî di nav cil û bergên gelê din bi rengîniya xwe va berbiçav in. Ji donzdeh tabloyan neh portrê in û yê din tenê elementên cil û bergên kurdî ne.

Tîlkê bihûrbîntir elementên cilên kurdên bakur, ji kofiyê destpêkirî û gore ve kutakirî, di berhemên xwe de xuya dike. Ewî navê her yekê bi peyvên kurdî di binî de nivîsandîye.

Divê bête gotin ku ji wan berheman yek zêdetir balkêş e û ew di vê kitêba me de ciyê 10 girtîye.

Li gorî nivîsandina şêwekarî li ser wî tabloyî kurdekî arîstokrat (torin) yê bejinbilind bi xelata giranbiha rawestiyaye. Xelata wî ya neqîşandî û xencera li ber, serfirazî û jixwerazîbûna wî pir baş diyar dike.

Hemû berhemên Max Tîlkê di navbera salên 1912 – 1913-ê de hatine afirandin û di mûzexana Tîblîsê de parastî ne.

Ji bilî vê ji nûmûneyên kurdî di fondên kostuman yên mûzeyê ben û piştên jin û mêrên kurdan parastî ne.

Di fonda xemilên rojhilatê ya mûzeyê de nimûnên hunerî yên kurdî wek tor û amulêt jî tên parastin. Pîraniya wan di sedsalên XIX – XX-ê hatine kom kirin. Ew xemil û xişl hostatiya hunerî ya zîvkeriya kurdî nîşan didin û xweseriya wan li goreyê dînen sînkretîk diyar dikin.

Li demekê landika kulturî ya mirovatiyê herêma Rojhilata Navîn bû. Li vir di nav hozên koçer de yên ku xwediyê pez û dewaran bûn çêkirina berik û xalîçeyan pir pêşketî bû. Hêjayî gotinê ye ku di nav kurdan de tevnkirina xalîçe û berik pir pêşketî bû û taybetmendiya tevnên kurdî berçav in û ji yên miletên din tên cuda kirin.

Xalîçe û berên ku di Mûzeyê Neteweyî ya Gurcistanê de parastîne bêtirya wan bi destê kurdên Ermenistanê, Kurdîstana Bakur û Kurdîstana Rojava (Îran) hatine tevin kirin.

Tevnên kurdî nemaze yên Kurdîstana Îranê ji yên din bi taybetmendiya xwe cida dibin. Ev bi nîşanekê ve diyar dibe û divê bête gotin ku kurdên Îranê li ser cote tîlên honandinê girêyekê çêdikin (sine) ji bo çî jî tevn qayîm û elastîk (nermoke) dimîne.

Forma xalîçeyên kurdî dirêjokî ne herçend ji bo gelên koçer û nîvkoçer yên di bin konan de dijîn kêhatî û bi vesihîn e. Ji wan tevnan zêdetir xalîçeyên “dest” navdar in û ew ji çend perçeyan pêk tên. Ew ji bo raxistina ser erdê li konan de dihatin bi kar înan.

Kurdên ku di xaniyan de diman xalîçeyên biçûk (mîr) ji bo dardakirina ser dîwaran çêdikirin.

PÊŞGOTIN

Ji xalîçeyên kurdî bi tayebetî sicadeyên bo nimêjê (sicade-namaz) kamilbûna xwe va ji yên din tîn veqetandin. Wan xalîçeyan kurdên misilman wextê duakirinê bi kar tînin. Ew xalîçe bi nexşeyên wek qube "mîhrab" li ser fona şîn û "bûte" xemilandîne. Xalîçeyên kurdî bi rengînî û nexşeyên geometrî û kulîlkî ve bala meriv dikşînin. Hêjayî gotinê ye ku tîl û pûrta xalîçeyên kurdî yên ku di mûzeyên Gurcistanê de parastîne bi dena (boyax) xwezayî hatine reng kirin, ew jî bihayê wan zêdetir dike.

Ji bilî xalîçeyan di mûzeyê de berik (kîlîm) jî hene û ew ji wan kîlîmên navdar in wek (cecim, şade û hwd.). Kîlîmên kurdî ser dezgeya vîrtîkal bi terzê pencerkî hatine tevin kirin.

Tê zanîn ku ji aliyê nexş, terz û tîknîka çêkirinê ve di navbera kîlîmên Kurdistanê Îranê û berikên kurdên parçeyên din de ferqî û cudayî heye. Dibe ku tesîra kultur û hunera îranî ya çêkirina tevnan li ser metodên tevnkirina kîlîmên Kurdistanê Îranê hebe. Xalîçe û berikên kurdî li cîhanê ciyê taybet û laîq girtine.

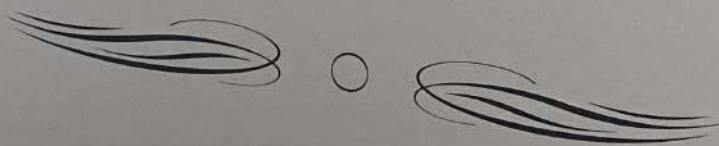
Beşek ji kurdên Gurcistanê yên ku ji Tîrkiyê derbasî devera Kartlya jorîn û jêrîn bibûn, nivkoçer bûn û heywanên kedî xweyî dikirin. Beşên konên wan kurdan di mûzeyê de parastîne. Bi taybetî derheqa taqa (ban, kumbet) kon bêt gotinê ya ku bi terzê aplîkasiyê bi perçeyên reng-rengî hatîye xemilandin û neqîşandin. Herweha kon ji stûn, xelek û çîtan pêktê. Ev kon nimûneya herî baş e ji avayên mîletên koçer.

Ji ber wê ku Kurdistanê ji aliyê geopolîtîkî ve hertim bala dijminan dikişand kurd ketibûn di nav şerê demdirêj û dijwar de. Helbet ew bû sebebê wê ku ji gelên Rojhilata Navîn kurd ji hemîyan zêdetir bi serbilindiya xwe navdar in û serê xwe li ber ti kesî xwar nakin. Qey ew bû sedemê wê ku nivîskarê ermenîyan yê bi nav û deng Xaçatûr Aboviyan di nivîsarên xwe de kurdan wekî "siwarçakên Rojhilatê" bi nav dike.

Kurd hertim di nav şer û cengê de bûn û di jiyana wan de çek û zirehan ciyê yekemîn digirt. Li Kurdistanê çêkirina şûr, mertal, rim û demançeyan pir pêşketî bû û bibû wek huner. Çek û zireh bibûn beşek ji cil û bergên kurdî û dema aştiyê de jî mîrê kurd wek xemil çekên xwe digeland.

Di beşa etnografî ya Mûzeyê Neteweyî ya Gurcistanê de di fonda çek û zirehan de nimûneyên çekên kurdî parastîne. Me li vê kitêbê de çek li gorayî wan deveran ku kurd bi awayekî kompakt lê niştêcî bûn bi cih kirine.

Me nikaribû di vê katalogê de hemû nimûneyên çanda medenî ya kurdî ku di mûzeyê Gurcistanê de parastîne biweşanda, û bi fikra me ew ne hewce ye jî. Armanca vê kitêbê ew e ku wan nimûneyan bide nas kirin yên ko sîfeta kultura neteweyatî ya kurdî baştir diyar dîkin.

ქურთები მსოფლიოს უძველეს ხალხთა რიცხვს მიეკუთვნებიან. ისინი ახლო აღმოსავლეთის ძირძველ მოსახლეობას წარმოადგენენ და ისტორიულად მოსახლეობდნენ ჩრდილო მესოპოტამიის მთიან რაიონებში, დღევანდელი ერაყის, ირანის, სირიისა და თურქეთის მომიჯნავე რეგიონებში – რასაც ეწოდება ქურთისტანი. ამ ტერმინის ქვეშ იგულისხმება ერთიანი ქურთული ეთნოკულტურული ნიშნით შემოფარგლული ტერიტორია, სადაც ისინი კომპაქტურად არიან დასახლებულნი.

დღესდღეობით, ქურთები ძირითადად თავის სამშობლოში ისტორიული ქურთისტანის ტერიტორიაზე არიან განსახლებულნი. მთელი ქურთული მოსახლეობის დაახლოებით 48 % თურქეთში ცხოვრობს, 25 % ირანში, 17 % ერაყში, 4 % სირიაში. ქურთების დანარჩენი ნაწილი ყოფილი საბჭოთა კავშირისა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ცხოვრობს. ქურთების საერთო რაოდენობა 35 მილიონს აჭარბებს.

ქურთული ენა ირანულ ენათა დასავლურ ჯგუფს განეკუთვნება, რომელიც თავის მხრივ რამდენიმე ძირითად დიალექტად იყოფა: კურმანჯი, სორანი, გორანი, ზაზა. ამ დიალექტებზე არსებობს რელიგიური, ფილოსოფიური და პოეტური ხასიათის მდიდარი ლიტერატურა. გამოჩენილი მეცნიერი იოსებ ორბელი ქურთ კლასიკოსს აჰმად ხანის (1650 – 1708) უკვდავი პოემის "მამ და ზინის" ავტორს, ფირდოუსისა და რუსთაველის გვერდით მოიხსენიებს. დღეს ქურთულ ენას ორი ლიტერატურული ფორმა გააჩნია: კურმანჯი და სორანი, რომლებზეც გამოიცემა სამეცნიერო, მხატვრული და რელიგიური ლიტერატურა.

ისლამამდელ პერიოდში ქურთები არამეულ შრიფტს იყენებდნენ, ხოლო VII ს. არაბულ დამწერლობაზე გადავიდნენ. აღსანიშნავია, რომ არსებობდა ეგრედ წოდებული "ეზიდური ანბანი" რომლითაც ეზიდური რელიგიის მიმდევარი ქურთების ნიგნები იყო შესრულებული. XX ს. დასაწყისში ქურთებმა შემოიღეს ლათინურ ანბანზე დამყარებული დამწერლობა. თუმცა დღემდე ერაყის და ირანის ქურთისტანში არაბულ გრაფიკას იყენებენ.

VII ს. მოყოლებული ქურთების დიდი ნაწილი თანდათან მაჰმადიანობას ღებულობს. ამ გარემოებამ მათში გაამძაფრა რელიგიური და ეთნიკური ასპექტი, რაც გამოიხატა იმაში, რომ გაუხსულმანებული ქურთები, ფაქტობრივად რელიგიურ ნიადაგზე დაუპირისპირდნენ ქურთული ტრადიციული რელიგიის ეზიდუზმის მიმდევრებს. ტერმინი "ეზიდი" დიდ ქურთულ ეთნიკურ ჯგუფში სუბეთნოსის აღმნიშვნელი ისტორიული პროცესების შედეგად გახდა. ამჟამად ქურთების მხოლოდ მცირე ნაწილია ეზიდუზმის მიმდევარი. მათი რაოდენობა მთელ მსოფლიოში ერთ მილიონამდეა.

მეცნიერებაში განმტკიცებული შეხედულებით ქურთი ხალხის ჩამოყალიბებაში დიდი წვლილი შეიტანეს ზაგროსის უძველესმა აბორიგენებმა და ირანული მოდგმის ტომებმა. მათი წარმომავლობის უძველესი ფესვები ნათესაურ კავშირს ამჟღავნებს მიდიელებთან.

ქურთები თავისი ხანგრძლივი ისტორიის განმავლობაში აქტიურად იყვნენ ჩაბმული წინა აზიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და არაერთი სახელოვანი ფურცელი ჩაწერეს მის დრამატულ ისტორიაში. ქურთმა ერმა მსოფლიოს არა ერთი გამოჩენილი სახელმწიფო, რელიგიური და საზოგადო მოღვაწე მისცა. მათ შორის, წარმოშობით ქურთი იყო აიუბიდთა დინასტიის ფუძემდებელი, ეგვიპტისა და სირიის სულთანი სალაჰედინი (სალადინი) (XII ს.), რომელმაც დიდ წარმატებებს მიაღწია ჯვაროსნებთან ბრძოლაში. მისი მმართველობის დროს ქურთები ისლამურ სამყაროში განსაკუთრებულ როლს თამაშობდნენ.

ასევე, წარმოშობით ქურთი იყო ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე ქერიმ ხან ზენდი, 1760 – 1779 წწ. სპარსეთის ხელმწიფე.

ამასთან ერთად, ქურთისტანში მუდამ არსებობდნენ ცენტრებისაგან დამოუკიდებელი სამთავროები, რომლებსაც მართავდნენ ქურთი დიდებულები: მარვანიდები, აიუბიდები, ჰასანავაიხიდები და სხვანი. განსაკუთრებული ძლიერებით გამოირჩეოდნენ ბოჰტანის, ბაჰდინანის (იმადის), ჰაქარის, სორანის, ბაბანის და არდელანის ქურთული სამთავროები.

ისტორიულ-ლიტერატურული მონაცემებით ამიერკავკასიაში ქურთთა კვალი შეინიშნება უკვე VIII საუკუნიდან. საგულისხმოა, რომ ქურთული წარმოშობის ფეოდალური დინასტიის წარმომადგენლები - შედადიდები, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარა ქურთმა დიდებულმა მუჰამად იბნ შედადმა, 951 წლიდან 1176 წლამდე მართავდნენ სომხეთის მნიშვნელოვანი ცენტრების - დვინისა და განძის რეგიონებს. დაახლოებით ამავე პერიოდში 950 - 1070 წწ. აზერბაიჯანის ტერიტორიებზე რავადიდთა ქურთული დინასტია ბატონობდა.

ასევე მნიშვნელოვანი იყო ქურთული წარმოშობის მხარგრძელთა გვარის მოღვაწეობა შუაფეოდალური საქართველოს სამეფო კარზე, სადაც მის წარმომადგენლებს მაღალი სახელმწიფოებრივი თანამდებობები ეკავათ და XII-XIII საუკუნეებში საქართველოს ეგიდით სომხეთის დიდი ნაწილის მართვას ახორციელებდნენ.

ქურთისტანის პირველი გაყოფა სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის 1514 წელს ჩალდირანის ბრძოლის შემდეგ მოხდა. ხოლო პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ (1914 - 1918) იგი ზემოთ უკვე ნახსენები ოთხი ქვეყნის შორის აღმოჩნდა დანაწევრებული. XIX ს. მეორე ნახევარში ქურთთა გარკვეული ნაწილი რუსეთის ქვეშევრდომობაში გადავიდა.

ამიერკავკასიაში ჩამოსახლებული ქურთები ძირითადად თავის მამა-პაპურ საქმიანობას - მესაქონლეობას მისდევდნენ. სომხეთში ისინი ძირითადად ცხოვრობდნენ ერევნის გუბერნიის სურმალის, ერმაიძინისა და ალექსანდროპოლის მაზრებში. აზერბაიჯანში - არეშის, ჯებრაილის, ჯევანშირისა და ზანგეზურის ოლქებში, ხოლო საქართველოში - ბათუმის ოლქში, ახალქალაქის, ახალციხისა და ბორჩალოს მაზრებში.

საქართველოში ქურთების ძირითადი ნაწილი 1918 წლიდან იწყებს შემოსვლას, როდესაც ოსმალეთის იმპერიაში ეზიდური რელიგიის მიმდევარ ქურთებს სდევნიან. ეზიდების ძირითადი ნაწილი თბილისის ძველ უბნებში დასახლდა.

ქურთი ხალხის ეთნოკულტურა მრავალმხრივია და მრავალფეროვანი, რაც გამოწვეული იყო სხვადასხვა ეთნიკურ ერთობებთან გამუდმებული კონტაქტებით, მაგრამ ამ კულტურაში ერთიანი ქურთული ნაციონალური ნიშნები მუდამ დომინირებდნენ და გამოკვეთდნენ სხვათაგან გამორჩეულ და ორიგინალურ ნიშან-თვისებებს.

ამ თვისებათა შენიშვნა ძნელი არ იყო 1852 წელს დაარსებული კავკასიის მუზეუმის მესვეურთათვის, რომლებმაც სამუზეუმო საქმიანობის დაწყების პირველ ეტაპზე პრიორიტეტულ მიმართულებად დაისახეს კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა მატერიალური კულტურის ნიმუშების შეგროვება და მუზეუმის ფონდებში დაუნჯება. ეს იყო პროცესი რომელიც გრძელდებოდა ერთი საუკუნის განმავლობაში და დასრულდა ძალზე დიდი შედეგებით, რაც უპირველეს ყოვლისა გამოიხატა უნიკალური მასალების შეგროვებით, რომელთა შორის თავისი კუთვნილი ადგილი დაიკავა ქურთულმა ექსპონატებმა.

1900 წელს კავკასიის მუზეუმში მოწვეულ იქნა მსოფლიო კოსტიუმების გამოჩენილი მკვლევარი და მხატვარი გერმანელი მაქს ტილკე, რომელმაც შეასრულა სხვადასხვა ხალხთა ეროვნულ სამოსში გამოწყობილი ხალხთა პორტრეტები და მათ შორის ქურთებისაც. ესენი არიან ნაციონალური კოსტიუმით წარმოდგენილი ქურთთა, როგორც ზედა ფენის, ასევე უბრალო მოსახლეობის წარმომადგენლები, რომელთა ჩაცმულობა გამოირჩევა უაღრესად ხალისიანი ფერადოვანი გამოთ. ესაა სულ თორმეტი ნახატი, რომელთაგან ცხრა პორტრეტული ჟანრისაა.

ერთი მათგანი უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს, რომელიც წინამდებარე კატალოგში რიგით მე-10 ადგილს იკავებს. ამ ნახატზე ასახულია მდიდრულ ტანსაცმელში გამოწყობილი ტიპური ქურთი. იგი წარმოადგენს კავკასიის ეთნოსთა ჭრელ მოზაიკაში დაფიქსირებული შესანიშნავი აღნაგობის ტიპს, რომლის ხასიათში რელიეფურად გამოსჭვივის თავდაჯერებულობა და სიამაყე, რასაც კიდევ უფრო აძლიერებს ფართო სარტყელში გაჩრილი სატყვარი, ხვეული ორნამენტებით დამშვენებული მოსასხამი, მთელი ჩაცმულობა დიდი მხატვრული ფერადოვნებით გამოირჩევა.

გარდა ამისა კოსტიუმების ფონდში დაცული ქურთული მასალებიდან აღსანიშნავია ქალისა და მამაკაცის სარტყელები.

ქურთული ხელოვნების ნიმუშებს მიეკუთვნება აღმოსავლურ ნაკეთობათა ფონდში დაცული ქალის სამკაულები და ამუღებები, რომლებიც მუზეუმში შემოსულან XIX–XX სს. ამ ნივთებში გამოხატულია, როგორც ქურთული საიუველირო ხელოვნების ნიმუშები, ასევე სინკრეტული რწმენა-წარმოდგენებისათვის დამახასიათებელი მოტივები.

მახლობელი აღმოსავლეთი ერთ დროს კაცობრიობის კულტურულ აკვანს წარმოადგენდა. აქ მომთაბარე ტომებს შიგნით, რომლებიც ძირითადად მესაქონლეობას მისდევდნენ, ჩაეყარა საფუძველი ყოველგვარი ხალიჩურ-თექური საგნების წარმოებას, ამ ხალხთა შორის არიან ქურთებიც, რომლებმაც ხალიჩური ნაწარმის თავისებური ორიგინალური ნიმუშები შექმნეს.

საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში ამჟამად დაცული ქურთული ხალიჩა-ფარდაგების უმეტესობა ძირითადად მოქსოვილია სომხეთში, თურქეთსა და ირანის ქურთისტანში მცხოვრები ქურთების მიერ. ქურთული ხალიჩ-ფარდაგების ქსოვა თავისებურებით ხასიათდება (განსაკუთრებით ირანის ქურთისტანის ნაწარმი), რაც იმაში გამოიხატება, რომ ისინი საქსელ წყვილ ძაფზე კვანძს ერთნასკვიანი გამონასკვით აკეთებენ (სენე), რაც განაპირობებს ქსოვილის სიმტკიცესა და ელასტიურობას.

ქურთული ხალიჩებისათვის დამახასიათებელი წაგრძელებული ფორმები, რაც მათი მომთაბარული საცხოვრისის, კარვის სპეციფიკით იყო ნაკარნახევი. ამათგან ყველაზე ცნობილია “დასტის” ტიპის ნაქსოვი ხალები, რომლებიც რამდენიმე ნაჭრისაგანაა შემდგარი. ესენი ძირითადად კარვის მიწურ იატაკზე დასაგებად იყო გამოყენებული. ბინადარ მეურნეობაზე გადასული ქურთები დიდ ფიანდაზეთან ერთად, მცირე ხალიჩებსაც (მირ) ქსოვდნენ კედელზე დასაკიდად.

განსაკუთრებული დახვეწილობით გამოირჩევა ქურთული ნამაზები, რომლებსაც მუსულმანი ქურთები იყენებდნენ ლოცვის დროს (ნამაზი-საჯადა). ასეთი ტიპის ხალიჩებს ამშვენებს “მიპრიბის” გუმბათები და ლურჯ ფონზე გამოყვანილი “ბუთები”. ქურთული ხალიჩის ფერი, გამა და ორნამენტი თავისებურია, სადაც განსაკუთრებით გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტი დომინირებს, რომელიც მუქი ლურჯი და ღია წითელი ფერის ძაფებით არის ჩაქსოვილი. ხალიჩის არშიები შავი, მწვანე და ყვითელი ფერის კანტებით.

შესავალი

მუზეუმში დაცული ქურთული ხალიჩების ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ისიც, რომ საქსოვი მასალა - ძაფი ძირითადად შეღებილია ბუნებრივი საღებავებით, რაც განსაკუთრებული ღირსებაა ზოგადად ხალიჩური ნაწარმისათვის. ხალიჩების გარდა ფონდში დაუნჯებულია ქურთული ფარდაების (ქილიმი) მნიშვნელოვანი ნიმუშები.

მსოფლიოში ცნობილი ფარდაგთა ტიპებიდან (ფალასი, ჯეჯიმი, შადდა, ვერნი, სუმახი) ქურთული ფარდაები უხაო ნაქსოვთა ტიპს განეკუთვნებიან. ისინი ქილიმის სტილით, ვერტიკალურ დაზგაზე არიან ნაქსოვი - ე. წ. ფანჯრიანი ანუ ჭვრიული წესით, რაც ფარდას ანიჭებს მისთვის განსაკუთრებულ მაქმანისებურ ეფექტს. საგულისხმოა, რომ თურქეთისა და სომხეთის ქურთების ნაქსოვი ფარდაები, ქსოვის ტექნიკითა და დეკორატიული სახით, მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ირანის ქურთისტანის ნახელავისაგან, შესაძლოა ამ გარემოებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ირანის ხალიჩური წარმოების დიდი კულტურა, რამაც გარკვეული გავლენა მოახდინა ირანის ქურთისტანის ქილიმების განვითარებაზე, რომლებიც ამ სახის ნიმუშებთან ერთ-ერთ საუკეთესოდ ითვლებიან მთელ მსოფლიოში.

საქართველოს ქურთების გარკვეული ნაწილი, რომლებიც თურქეთიდან იყვნენ მიგრირებულნი ქვემო და ზემო ქართლში ენეოდნენ ნახევრად მომთაბარე ცხოვრებას, მიუხედავად იმისა, რომ ეს არაა ვრცელი ტერიტორია, ისინი არ გადასულან მთლად ბინადარ ცხოვრებაზე და მათ ძირითად საცხოვრებლად კვლავინდებურად დარჩა კარავი. სწორედ ქურთთა ამ ნაწილის კარავი და მისი დეტალებია დაცული მუზეუმში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია კარვის თალი-გუმბათი, რომელიც სხვადასხვა ფერის ქსოვილებისაგან - აპლიკაციის წესითაა მორთული. კარავი ასევე შედგება ხის ბოძებისაგან, სათბუნებელი ქეჩებისაგან, შიგნით გამოსაკრავი შალებისაგან და სხვადასხვა საფენებისაგან. ქურთული კარვის ამ ნიმუშის სახით საქმე გვაქვს მომთაბარე ხალხის საცხოვრისის ერთ-ერთ საუკეთესო ექსპონატთან.

ქურთისტანის რთულმა გეოპოლიტიკურმა მდებარეობამ ადრიდანვე გაამძაფრა ქურთი ხალხის შეგნებაში თავისი სამკვიდრების დაცვის ინსტიტუტები, ალბათ ამიტომ იყო რომ, მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა შორის ქურთები გამოირჩეოდნენ ძლიერი მეომრული ბუნებითა და დაუმორჩილებლობისაკენ განსაკუთრებული სწრაფვით. ალბათ ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ ქურთებს "აღმოსავლეთის რაინდებს" უწოდებდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ქურთისტანი ოთხი სახელმწიფოს მიერ არის გაყოფილი ამ ხალხმა მოახერხა ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის ქურთულ საბრძოლო იარაღსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ ქურთთა დიდი ნაწილი მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდა, იარაღის კეთების ხელოვნება მათთან უაღრესად განვითარდა და მისი ტარება არა მხოლოდ ბრძოლისას, არამედ მშვიდობიანობის დროსაც აუცილებელ ჩვევად იქცა.

ეთნოგრაფიის განყოფილების იარაღ-საჭურვლის ფონდში დაცულია ქურთული საბრძოლო ხელოვნების ნიმუშები, რომლებსაც წარმოვადგენთ იმ რეგიონების მიხედვით, სადაც ქურთები კომპაქტურად იყვნენ დასახლებულნი.

წინამდებარე კატალოგში, ბუნებრივია, ვერ შევიდა ქურთული მატერიალური კულტურის ყველა ნივთი, რომელიც მუზეუმშია დაცული და ვფიქრობთ ეს არც იყო საჭირო, რადგან ჩვენი მცდელობა მიმართული იყო იქითკენ რომ წარმოგვედგინა ისეთი ნიმუშები, რომლებშიც ყველაზე კარგადაა გამოხატული ქურთული ნაციონალური კულტურის იერსახე.

INTRODUCTION

Kurds are regarded to be the part of the world's ancient community, representing an age-old population of the Near East, historically inhabiting the mountainous regions of North Mesopotamia, i.e. bordering regions of modern Iraq, Iran, Syria and Turkey, called Kurdistan. Under the term the Kurdish common ethno-cultural territory, where they are compactly inhabited is meant.

Nowadays, Kurds basically populate their native land – the territory of historical Kurdistan. Approximately 48% of the whole Kurdish population resides in Turkey, 25% in Iran, 17% in Iraq and 4% in Syria. The rest of Kurds lives in the countries of the former Soviet Union and West Europe. The total number of Kurds exceeds 35 million.

Kurdish language is regarded to belong to the Western group of Iranian languages, which is divided into several main dialects: Kurmanji, Sorani, Gorani, Zaza. There is rich religious, philosophical and poetic literature, written in these dialects.

A well-known scientist Joseph Orbeli while speaking about Ahmad Khani – Kurdish classic, the author of an immortal poem "Mam and Zin", places him side by side with Firdousi and Rustaveli.

Nowadays Kurdish language is represented by two literary forms: Kurmanji and Sorani, the ones used for the publications of scientific, fictional and religious literature.

In pre-Islamic period Kurds used an Aramaic type, but in VII century they changed it with an Arabic written language. The existence of the so-called Yezidi alphabet is noteworthy. The books of the followers of Yezidi religion were written by means of this alphabet.

At the beginning of XX century Kurds introduced the written language, based on Latin alphabet. Arabic graphic, however, is up to now still being used in Kurdistan of Iraq and Iran.

Since VII century, the great part of Kurds gradually adopted Mohammedan religion. This fact aggravated religious and ethnic aspects in them, as a result of which Mohammedan Kurds actually confronted the followers of traditional Kurdish Yezidi religion and the confrontation had the religious ground. Due to historical processes the term Yezidi became the definition of a sub-ethnos in Kurdish ethnic groups.

At present only a small part of Kurds is the follower of Yezidi religion. Their total number is about a million all over the world.

According to the acknowledged scientific considerations, ancient aborigines of Zagros and Iranian tribes contributed a lot in the origination of Kurdish people. Ancient roots of their origin reveal the congeneric ties with Midians.

During their long history Kurds were actively involved in the political life of front Asia and have contributed a lot for the glory of its dramatic history. Kurdish nation gave birth to a great number of statesmen, religious and public figures, known for their universal importance.

Among them is the founder of Ayubide dynasty, the sultan of Egypt and Syria – Salah ad-din (Saladin) (XII c.), who was Kurd by origin and who achieved brilliant success in the fight with the crusaders. During his rule Kurds played a particular role in Islamic world. A well-known statesman Kerim-Khan Zend, 1760 – 1779, the ruler of Persia was Kurd by origin as well.

INTRODUCTION

Moreover, princedoms, independent of the centers always existed in Kurdistan. They were ruled by Kurdish magnates: Marwanids, Ayubids, Hasanwayihids, etc. The Kurdish princedoms Bohtan, Bahdinan (Imadia), Hakkari, Soran, Baban and Ardalan used to be especially powerful.

According to historical-literary data, Kurdish trace in Transcaucasia was noticed already in VIII century. It is noteworthy that the representatives of the feudal dynasty of Kurdish origin Sheddadides, who originated from Mohammad Ibn Sheddad, the Kurdish magnate – ruled the regions of Dvin and Ganja, the important centers of Armenia from 950 to 1176. Approximately in the same period, in 950 – 1070 the Kurdish dynasty of Rawadide dominated at the territory of Azerbaijan.

The fact of great importance was also the activity of Mkhargrdzeli at the kingdom of mid-feudal Georgia. He was Kurd by origin and in XII – XIII centuries his representatives, being public officials ruled a great part of Armenia under the aegis of Georgia.

The first division of Kurdistan between Persia and Ottoman empire in 1514, took place after the battle of Chaldiran. But after the first world war (1914 – 1918) it appeared to be divided between the four afore-mentioned countries. In the second half of XIX century a part of Kurds placed themselves under the authority of Russia.

Kurds, who settled down in Transcaucasia, were mainly occupied with cattle-breeding, which was the occupation of their forefathers. In Armenia they lived basically in the provinces of Yerevan - Surmali, Echmiadzin and Alexandropol regions. In Azerbaijan they resided in Aresh, Jebrail, Jevanshir and Zangezur regions, while in Georgia they populated Batumi, Akhalkalaki, Akhaltsikhe and Borchalo.

The main part of Kurds started to enter Georgia since 1918, when Kurds of Yezidi religion used to be hunted in Ottoman empire.

The fact that Kurdish ethno-culture is versatile and multifaceted was caused by their constant contacts with various ethnic unities, but the common Kurdish national elements always dominated in this culture and emphasized some distinguished and original peculiarities.

Perceiving these peculiarities didn't appear to be the matter of difficulty for the heads of the Caucasian Museum, founded in 1852. They prioritized to collect the artifacts of the people residing in Caucasus in order to place them in the museum resources. This process lasted for the century and resulted first of all in the collection of unique materials among which Kurdish exhibits appeared to be worthy of note.

In 1900 the Caucasian Museum invited Max Tilke – a famous German world costumes' researcher and artist, who represented the portraits of different people dressed in national clothing and among them were Kurds too. Kurds, represented in national clothes were the representatives of both upper and lower classes and their clothing was plainly distinguishable due to the color spectrum which was extremely bright.

The afore-mentioned paintings are only ten in number and seven among them are portraits. The one, which is number ten in the catalogue draws greater attention. This painting represents a typical Kurd dressed in rich clothes. It represents a type of a wonderful figure, fixed in the colored mosaic of Caucasian ethnoses. In his character both self-confidence and pride are revealed in relief and the impression becomes even more profound due to the dagger thrust into the wide belt and the cloak, decorated with the twining ornaments. The whole clothing is distinguished by an artistic coloring.

Besides, among the Kurdish materials kept in costume resources, woman and man's belts are the ones that deserve a special attention.

Women's adornments and amulets kept in the resources of Eastern Goods belong to Kurdish artifacts. They were brought to the museum in XIX-XX centuries. These articles reveal the motives characteristic to Kurdish jewelry artifacts and syncretic beliefs.

Near East once used to be the cradle of the human culture. There, among nomadic tribes, who were occupied with cattle-breeding, the production of the carpet-felt articles was introduced and among these tribes were Kurds, who created the original artifacts of carpet production.

The most part of carpet-kilim kept at the National Museum of Georgia is mainly woven by Kurds residing in Armenia, Kurdistan of Turkey and Iran. Kurdish carpet-kilim weaving is characterized with the peculiarities (especially the production of Iranian Kurdistan), such as making one knot (Sene) on the double weaving yarn and thus providing the firmness and flexibility of the fabric.

A peculiarity characteristic to Kurdish carpets is their oblong shape, which was necessitated by their nomadic dwelling, i.e. by the specific character of a hut. Among them most well-known ones are the woven carpets of "Dasta" type, containing several fabrics. They were basically used for the dirt floor of the hut. Having moved to settled life, Kurds started to weave small carpets (Mir) for the walls as well as the big ones. Especially refined are Kurdish namazes used by Moslem Kurds during the prayers (Namaz-Sajada). The carpets of such type are decorated with "Mihrib" domes and "Butes" depicted on the blue background.

The color, spectrum and ornament of Kurdish carpets are very peculiar by dominating geometrical and plant ornaments woven with dark blue and light red colored yarns, while the edgings of carpet selvages are in black, green and yellow colors. In addition one more characteristic feature of Kurdish carpets kept at the museum is the fact that weaving material - yarn is mainly dyed by natural dyes, which is generally a special merit of the carpet production. Besides carpets, the museum contains significant artifacts of Kurdish kilims.

From the world-known types of kilims (Palas, Jejim, Shadda, Vern, Sumakh) Kurdish ones belong to napless woven types. They are woven on the vertical loom in kilim style by the so-called window or transparent order, which gives a peculiar lacy effect to the kilim. It should be noted that the woven kilims made by Turkish and Armenian Kurds considerably differs from those of Iranian Kurds. Maybe the great culture of Iranian carpet production played an important role in it and influenced the development of kilims of Iranian Kurdistan, being supposed to be one of the best ones among the named kinds of the artifacts all over the world.

INTRODUCTION

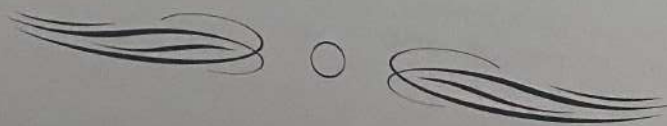
A certain number of Kurds residing in Georgia, migrated from Turkey and lived a semi-nomadic life in upper and lower Kartli. In spite of the fact that this territory is not large they didn't start the settled life and a hut remained to be their main dwelling. The hut with its details belonging to Kurds from the mentioned territory is kept at the museum. What deserves a special attention is the arch-dome of the hut, decorated with the fabrics of different colors made in applique work. The hut consists of wooden posts, heating felts, wool and various linings for the inside part. In this case we deal with one of the best exhibits of the dwelling of nomadic people.

Complicated geo-political location of Kurdistan aggravated the instincts of their dwelling protection in Kurdish people from the early days and maybe due to this, Kurds were distinguished from the peoples of Near East by their strong martial nature and particular aspiration for insubordination. Maybe due to this Kurds were called "Eastern Knights".

Though Kurdistan was divided by four states, these people managed to preserve their national originality, in which Kurdish weapons contributed a lot as well. Although a great part of Kurds led a nomadic life, the art of weapon production had been significantly developed there and to bear weapons not only in war-time but in peace periods as well became their mandatory attribute.

The artifacts of Kurdish military art are kept in weapon resources of ethnography department. We are going to represent them according to the regions, where Kurds were settled compactly.

It is evident that the afore-mentioned catalogue couldn't contain all the Kurdish artifacts kept at the museum, and to our point of view there was no necessity for it. Our purpose was just to represent the artifacts, that revealed the nature of Kurdish national culture best of all.

ВВЕДЕНИЕ

Курды относятся к числу древнейших народов мира. Они являются исконными обитателями Ближнего Востока и исторически заселяли горные районы Северной Месопотамии, на стыке четырех современных государств – Ирака, Ирана, Сирии и Турции – что и называется Курдистаном. Под этим названием подразумевается территория, обозначенная единым курдским этнокультурным пространством, где курды представляют абсолютное большинство населения.

Сегодня курды главным образом живут на своей родине – на территории исторического Курдистана. Приблизительная численность всего курдского населения превышает 35 миллионов человек – 48% в Турции, 25% в Иране, 17% в Ираке, 4% в Сирии.

Курдский язык относится к западной группе иранских языков, который в свою очередь распадается на несколько основных диалектов: курманджи, сорани, горани и заза. На курдском языке существует богатый фольклор и письменная литература религиозного, философского и поэтического характера.

Венцом курдской поэзии по праву является Ахмед Хани автор бессмертной поэмы «Мам и Зин», которого акад. И. Орбели ставит в один ряд с Фирдоуси и Руставели.

Сегодня, курдский язык имеет две литературные формы: курманджи и сорани, на которых издается периодическая печать, научная, художественная и религиозная литература. В доисламский период курды пользовались одним из видов арамейского письма, но с VII в. они перешли на арабский алфавит. Надо сказать, что исторически существовал так называемый "езидский алфавит", которым были исполнены священные писания курдов езидского вероисповедания.

В начале XX века курды ввели письменность на основе латиницы, хотя до сих пор в южной (Ирак) и восточной (Иран) части Курдистана используют арабскую графику.

Согласно преобладающему в науке мнению в этногенезе курдов принимали участие древнейшие аборигены Загроса и племена иранского происхождения. Их корни выявляют тесную связь с древними мидянами.

За все свое многовековое существование курды принимали активное участие в политической жизни Передней Азии и вписали немало знаменательных страниц в ее драматическую историю. Курдский народ дал миру немало знаменитых государственных, религиозных и общественных деятелей. Курдом по происхождению был султан Египта и Сирии Салах ад-дин (Саладин) (XII в.) основатель династии Айубидов. Во времена его правления курды играли значительную роль в мусульманском мире.

Так же известным курдом и государственным деятелем был Керим-хан Зенд, который с 1760 – 1779 гг. благополучно правил Персией.

Кроме того, в Курдистане всегда существовали независимые крупные курдские княжества, которыми управляли курдские династии: Марваниды, Айубиды, Хасанвайхиды и др. Своим могуществом отличались курдские эмираты – Бохтан, Бахдинан (Амадия), Хаккяри, Соран, Бабан и Арделан.

Начиная с VII века, значительная часть курдов постепенно принимает ислам. Эти обстоятельства обострили религиозный и этнический аспект, что на религиозной почве вылилось в фактическое противостояние между курдами-мусульманами и приверженцами езидизма.

ВВЕДЕНИЕ

Наряду с религиозной принадлежностью, эти процессы обусловили отчуждение езидов и привело к тому, что они сформировались в субэтнос, замкнутую в себе общину в большой курдской этнической группе. Сейчас общая численность езидов не превышает миллион человек.

Из историко-литературных источников известно, что курдский след в Закавказье прослеживается еще с VIII века. Известно, что представители феодальной династии Шеддадидов были курдского происхождения. Основателем этой династии был знатный курд Мухаммад ибн Шеддад, род которого оставался у власти с 951–1199 гг. Шеддадиды правили важнейшими центрами Армении – регионами Двина и Ганджи. Приблизительно в это же самое время на территории Азербайджана властвовала курдская династия Равадидов.

Также важно сказать о деятельности знаменитых курдов – представителей рода Мхаргрдзели. Братья Иванэ и Закария Мхаргрдзели при дворе грузинских царей занимали высокие государственные должности. В XII – XIII вв. под эгидой Грузии они управляли значительной частью Армении.

Первый раздел Курдистана произошел между Османской Империей и Сефевидской Персией после Чалдыранского сражения в 1514 г. Но после окончания Первой мировой войны 1914 – 1918 гг. страна курдов оказалась расчлененной между Турцией, Ираном, Ираком и Сирией.

Во второй половине XIX века определенная часть курдов оказалась под властью России. Поселившиеся в Закавказье курды в основном занимались своим традиционным делом – скотоводством. В Армении они в основном жили в Сурмалинском, Эчмиадзинском и Александропольском уездах Эриванской губернии. В Азербайджане они занимали земли Арешского, Джебраильского, Джеванширского и Зангезурского областей. В Грузии они жили в Батумской области, Ахалкалакском, Ахалцихском и Борчалинском уездах. В Грузию основная масса курдов переселилась в 1918 г., когда в Османской Империи преследовали езидов.

Этнокультура курдского народа является разнообразной, что было вызвано долгими контактами с разными этническими общностями. Но в этой культуре всегда доминировали единые курдские национальные признаки, которые выражали отличительные от других самобытные приметы. Оригинальность курдской культуры не могла оставаться незамеченной для руководства Кавказского музея, основанного в 1852 году, которые на начальном этапе своей работы задались целью собирания предметов материальной культуры народов Кавказа.

Это был процесс, продолжавшийся столетие, который завершился значительными итогами, что, выразилось в собрании уникальных материалов, среди которых свое достойное место занимают курдские экспонаты.

В 1900 году в Кавказский музей был приглашен известный немецкий художник, исследователь костюмов Макс Тильке, который написал портреты людей в национальных костюмах, в том числе и курдов. Он представил курдов как высшего сословия, так и представителей простого населения, одежда которых выделяется красочностью. Эти коллекции, отражены в прекрасном исполненных работах художника – всего двенадцать рисунков, из которых девять портретного жанра.

Один из рисунков обращает на себя большое внимание, который в данном каталоге размещен под № 10. На этом рисунке изображен типичный курд в богатом национальном костюме. Он представляет антропологический тип прекрасного телосложения среди пестрой мозаики этносов Кавказа, в характере которого заметна гордость и смелость. Втиснутый в широкий пояс кинжал придает ему самоуверенный вид. Украшенный выющимся орнаментом его нарядный халат выделяется художественной красочностью.

Кроме этого, в фонде костюмов хранятся прекрасные курдские женские и мужские пояса, которые также представлены в данной книге.

К образцам курдского прикладного искусства относятся женские украшения и амулеты, хранящиеся в фонде восточных изделий, которые приобретены музеем в конце XIX и начала XX вв. В этих предметах выражены как образцы курдского ювелирного искусства, так и мотивы характерные для синкретических верований.

Некогда Ближний Восток представлял собой культурную колыбель человечества. Здесь среди кочевых народов, занимающихся скотоводством, была заложена также основа производства ковров. К их числу относятся и курды, которые создали оригинальные образцы ковров. В данный момент большинство хранящихся в Государственном музее Грузии ковры, в основном сотканы курдами Армении, а также курдами Турецкого и Иранского Курдистана.

Курдские ковры своеобразны (в особенности производство Иранского Курдистана), что выражается в том, что на пару тканой нити курды Ирана завязывают один узел (Сене), что обуславливает прочность и эластичность ткани. Курдским коврам характерна продолговатая форма, что продиктовано спецификой их жилья – шатром кочевников. Из них самые известные ковры – типа «даст», которые состоят из нескольких частей. Они в основном используются для постилки на полу в шатре. Курды, перешедшие на оседлое хозяйство вместе с большими постилками-дорожками, ткали маленькие ковры (мир) для стен.

Особым изяществом выделяются курдские молитвенные коврики (намаз-саджада), которые используются курдами-мусульманами во время молитвы. Ковры такого типа украшены узорами «михриб» и «буте» на синем фоне. Цвет, гамма и орнамент курдского ковра своеобразны, в которых особенно преобладают растительные и геометрические орнаменты, сотканые синими и светло красными нитками. Кайма ковров часто бывает черного, зеленого и светло желтого цвета. Один из характерных признаков ковров хранящихся в музее то, что нитки покрашены натуральной краской, что является особым достоинством в ковровом промысле.

В фонде музея хранятся образцы курдских ковров (килим, амьяни): постилок, гардин, паласов (джеджим, шадда, верн, сумах), которые относятся к виду ковров без ворса. Они сотканы в стиле килима, на вертикальной доске т.н. оконным образом, что придает им особенный эффект.

Надо отметить, что такие ковры, сотканные курдами Северного Курдистана (Турецкого) и Армении отличаются от ковров Юго-Восточного (Иранского) Курдистана своей техникой и декоративным видом, что может быть объяснено влиянием высокой культуры и традиций коврового промысла Ирана на развитие коврового искусства (килим) Иранского Курдистана, виды которых считаются одними из лучших в мире.

ВВЕДЕНИЕ

Определенная часть курдов Грузии, которые мигрировали из Турции вела полукочевой образ жизни в Нижнем и Верхнем Картли, и, несмотря на то, что это не обширная территория, они все же полностью не перешли на оседлое хозяйство. Их основным жильем оставался традиционный курдский шатер. Шатер и его детали, хранящиеся в музее Грузии, принадлежали именно этой части курдов. Особенно примечательна верхняя часть – свод шатра, который украшен разными цветными тканями способом аппликации. Шатер также состоит из деревянных подпорок, утепленного войлока и т.д. В лице этого курдского шатра мы имеем дело с одним из лучших образцов жилища кочевого народа.

Сложное геополитическое положение Курдистана издавна возбудило инстинкт защиты своего наследия в сознании курдского народа. Наверно это и стало причиной тому, что из народов, населявших Ближний Восток, курды отличаются непокорностью и воинственным духом. Очевидно, это и побудило армянского писателя-гуманиста XIX века Хачатура Абовяна назвать курдов «рыцарями Востока». Несмотря на то, что Курдистан поделен между четырьмя государствами, этот народ сумел отстоять свою национальную самобытность, в чем на pewno заслуга и курдского оружия.

Несмотря на то, что часть курдов вела кочевой образ жизни, искусство производства боевого оружия было развито среди курдов и его ношение было обязательным не только во время войны, но и в мирное время. Оружие являлось неотъемлемой частью курдского национального костюма, и оно имело не только боевое, но и эстетическое назначение.

В оружейном фонде этнографического отдела Государственного Музея Грузии хранятся образцы курдского военного искусства, которые в данном каталоге представлены по регионам компактного проживания курдов.

Конечно же, в данный каталог вошли не все предметы курдской материальной культуры, хранящиеся в музее, так как наша попытка была направлена на то, что бы представить такие образцы, в которых лучше всего выражены курдские национальные черты.

W Ê N E

ილუსტრაციები

ILLUSTRATIONS

ИЛЛЮСТРАЦИИ

Kurd ji Ermenistanê
A Kurdish man from Armenia

1 ქურთი მამაკაცი სომხეთიდან
Курд из Армении

Kurd ji Ermenistanê
 A Kurdish man from Armenia

2
 ქურთი მამაკაცი სომხეთიდან
 Курд из Армении

MAX TILKE.

Elementên cil û bergên jina kurd
Elements of an Kurdish woman's costume

3

ქურთი ქალის კოსტიუმის ელემენტები
Элементы курдского женского костюма

4
 Jina kurd ji Ermenistanê | ქურთი ქალი სომხეთიდან
 A Kurdish woman from Armenia | Курдянка из Армении

Jina êzidî ji Ermenistanê
 A Yezidi woman from Armenia

5
 ეზიდის ქალი სომხეთიდან
 Езидка из Армении

6
 Jina êzidî | ეზიდის ქალი
 A Yezidi woman | Езидка

MAX TILKE.

KELEPÖRA
KURDI

Elementên cil û bergên mîrê êzidî / Ermenistan/
Elements of a Yezidi man's costume

7

ეზიდის მამაკაცის კოსტიუმის ელემენტები
Элементы езидского мужского костюма

	8	
Şivanê êzidî		ეზიდის მწყემსი
A Yezidi herder		Езид пастух

MAX TIME .

KELEPURA
KURDI

Elementên cil û bergên jin û zarokê êzidî

Elements of Yezidi costumes

9

ეზიდის ქალის და ბავშვის კოსტიუმის ელემენტები

Элементы костюмов женщины и ребенка /Езиды/

Kurd ji deverên başûr yê Ermenistanê
A Kurdish man from southern Armenia

10

ქურთი მამაკაცი სომხეთის სამხრეთ რაიონიდან
Курд из южной Армении

11
 Êzidî | ეზიდის მამაკაცი
 A Yezidi man | Езид

12
 Jina kurd ji Sürmeliyê | ქუთი ქალი სურმალიდან
 A Kurdish woman from Sürmeli | Курдянка из Сурмали

13

Benê pişt | ქალის სარტყელი
 Woman's belt | Пояс женский

38

	14	
"Pişt" ji bo mēran		მამაკაცის შალის სარტყელი
Man's woolen belt		Пояс мужской /шерсть/

KELEPURA
KURDI

15
Benê pişt | ქალის სარტყელი
Woman's woolen belt | Женский шерстяной пояс

16

Kember	ქამარი ტყავის
A wide leather belt	Пояс кожаный

41

17

Serdilkên zîv | საკიბე ვერცხლისა
A silver fastener | Подвески / Застежки серебряные /

42

საქართველო
საქართველო

18

Serdilk

გულსაკიდი

A heart-shaped silver

Подвески

43

KELEPURA
KURDI

19

Tora ziv | გულსაკიდი ვერცხლისა
A silver necklace | Ожерелье серебрянное

44

19

45

HERBIA
KURST

KELEPORA
KURDI

20

Hêkela sedef

ამულეტი "ჰეკალა სადაფ"

An amulet "Heykala Sadaf"

Подвеска "Хайкала Садаф"

46

21a

Morî | მძივები

Beads | Бусы

21b

Nîşana nezerê | ამულეტი

Amulet | Амулет

22a

Stûvanka agat /amûlêt/	ამულეტი აგატის
An amulet made of agate	Амулет /агат/

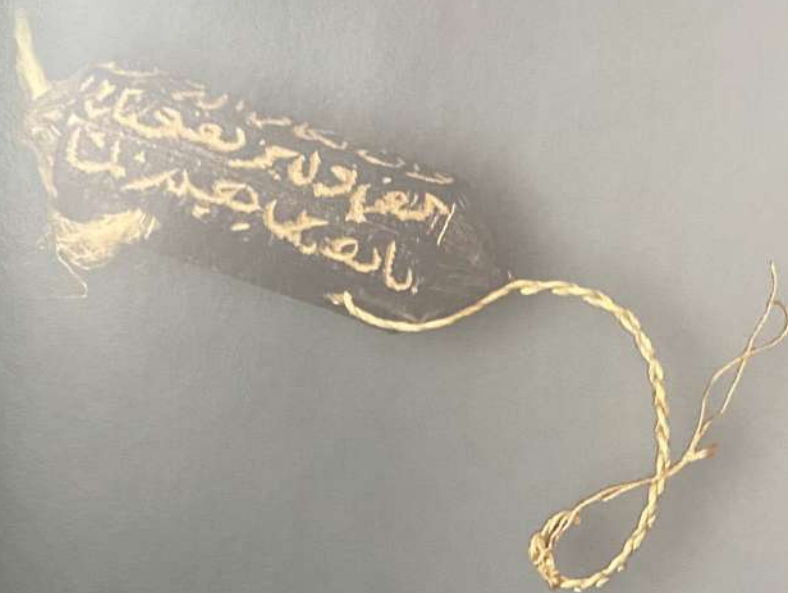

22b

Nîşana nezerê	ამულეტი
Amulet	Амулет

23a

Nişana nezerê	ამულეტი
Amulet	Амулет

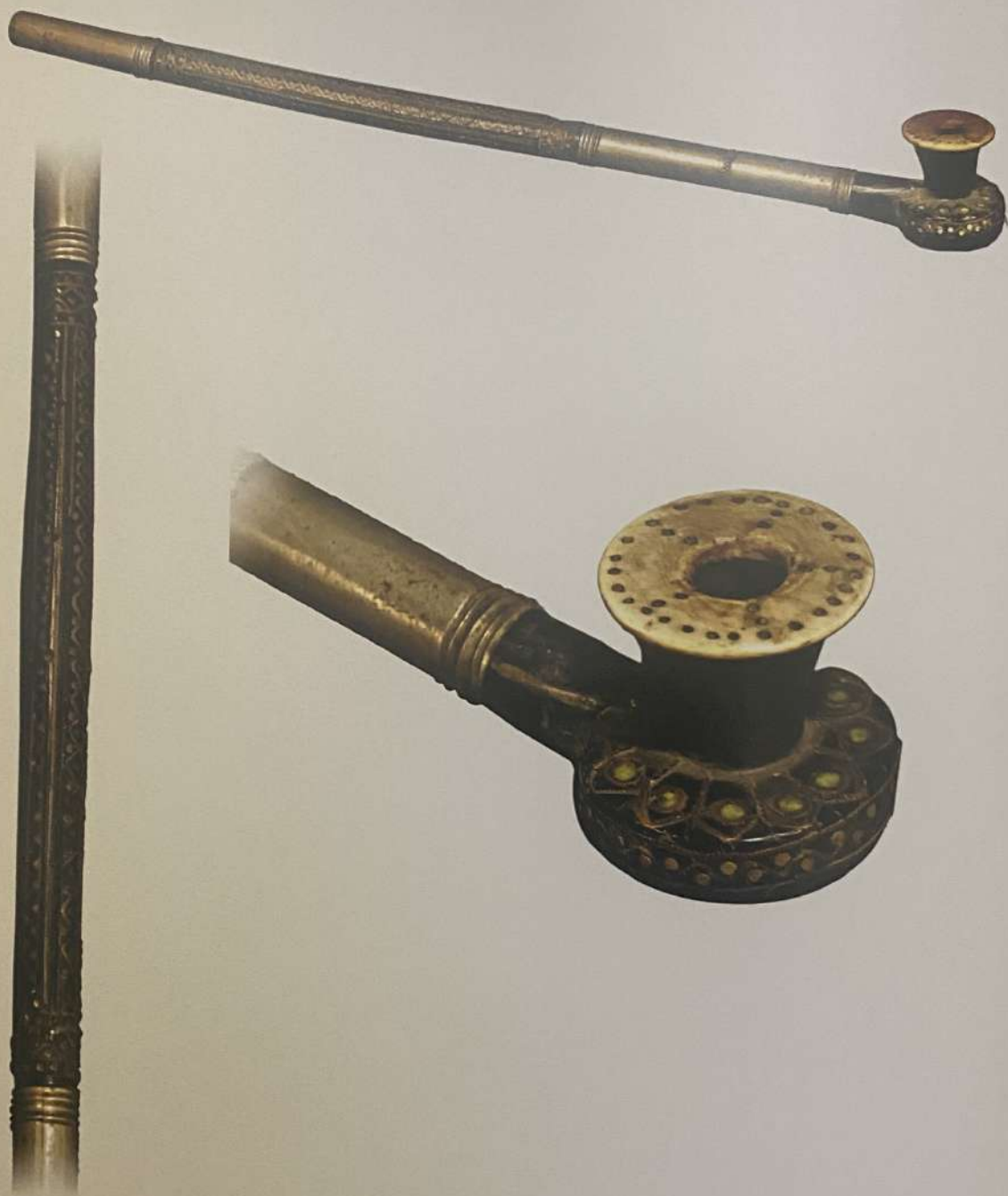

23b

Butla bêhnokê /ჭანჭე/	სუნამოს ფლაკონი შინის
A small bottle of perfume /white glass/	Флакончик с духами /стекло/

KELEPÜRA
KURDI

24

Qelin

ჩიბუკი

A wooden pipe

Чубук

50

KELEPURA

KURDI

X a l i ç e - b e r i k
 ხალჩი-ზარდაგები
 Carpet - kilims
 Ковры - паласы

KELEPÜRA
KURDI

25

Berik

ფარდაგი

Kilim

Палас

52

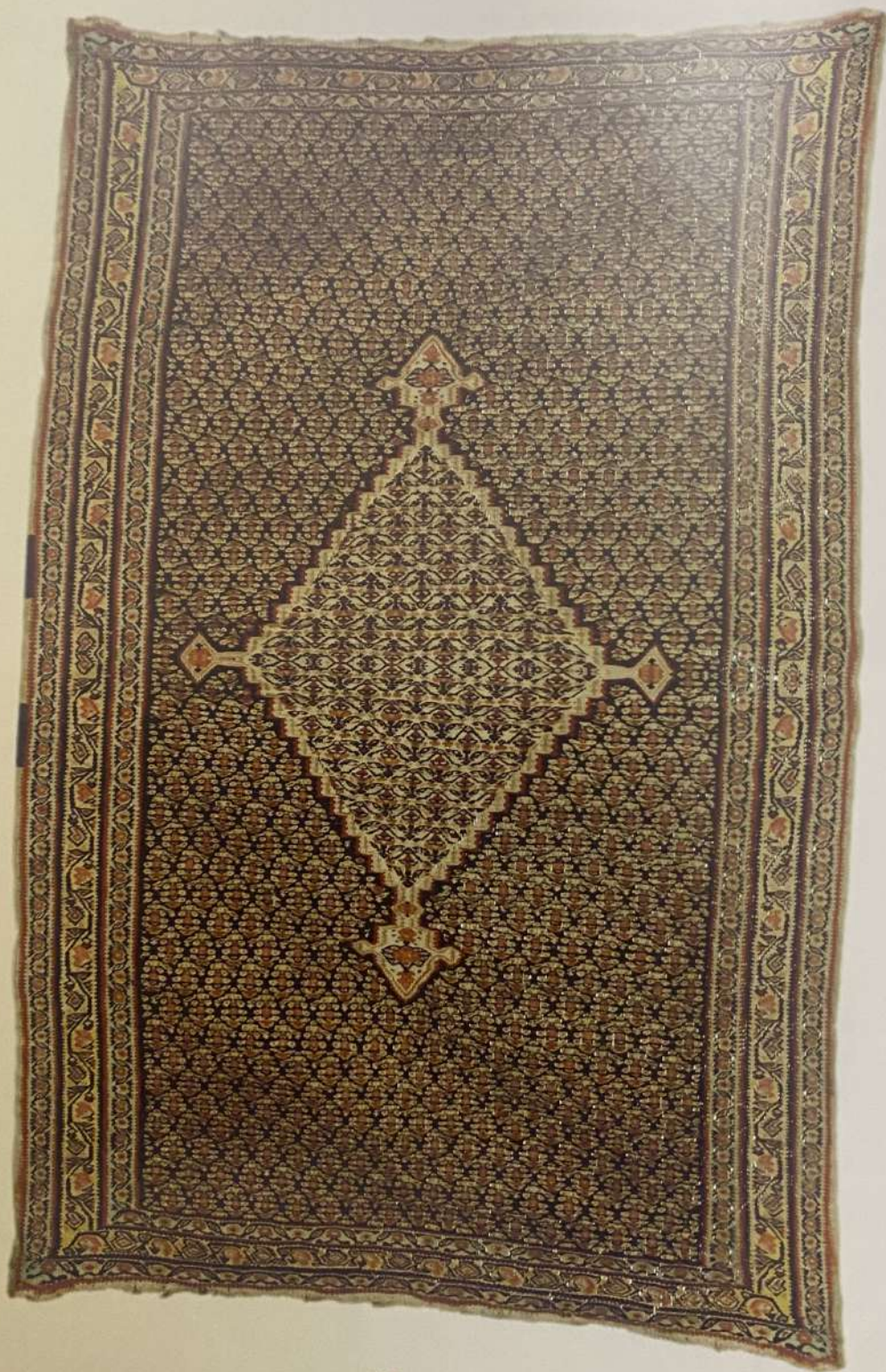
25

53

KELEPÜRA
KURDİ

26

Berik	ფარდაგი
Kilim	Палас

26

27

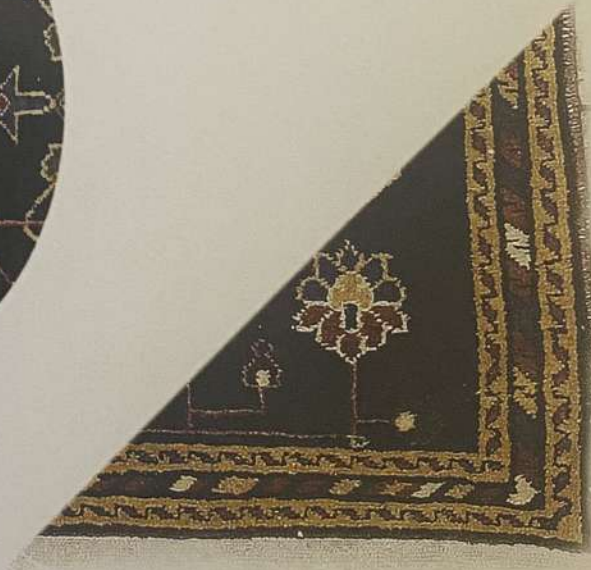
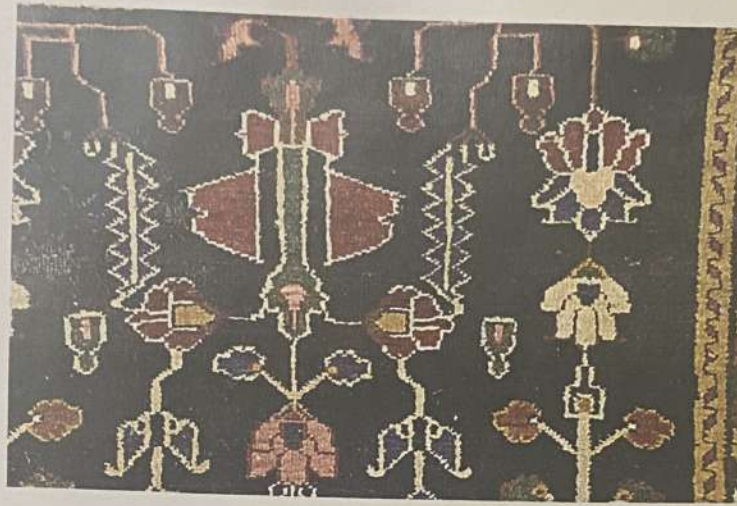
Berik	ფარდაგი
Kilim	Палас

56

KELEPÜRA
KURDI

27

57

KELEPÖRA
KURDİ

KELEPÜRA
KURDİ

28

Xalîçe	ხალჩი
Carpet	Ковёр

58

28

59

29

Xalîçe	ხალიჩა
Carpet	Ковёр

KELEPÜRA
KURDÎ

60

29

61

KELEPÜRA
KURDİ

30

Xalıçe	ხალიჩა
Carpet	Ковер

KELEPÜRA
KURDI

62

30

63

KELEPÖRA
KURDI

KELEPÜRA
KURDI

31

Kon

კარავი "კონ"

A hut "Kon"

Шатер "Кон"

64

31

65

KELEPÜRA
KURDI

W e a p o n s
О Р У Ж И Е

Çek û zireh

საბრძოლო იარაღი

32
 Şûr bi kalanî va | ხმალი ქარქაშით
 A sword with a sheath | Сабля в ножнах

33
 Demançeya tēzekparastî | დამბაჩა კაჭიანი
 A flinty pistol | Пистолет кремниевый

34

Demançeya têzekparastî

დამბაზა კაჟიანი

A flinty pistol

Пистолет кремниевый

70

KELEPORA
KURDI

34

71

KELEPÜRA
KURDİ

35

Mertal | ფარი
A shield | Щит

36
Mertal | მერტი
A shield | Щит

37

Mertal | ფარ
A shield | Щит

74

KELEPÜRA
KURDI

37

75

KELEPURA
KURDI

KELEPÜRA
KURDI

38

Mertal

ფარე

A shield

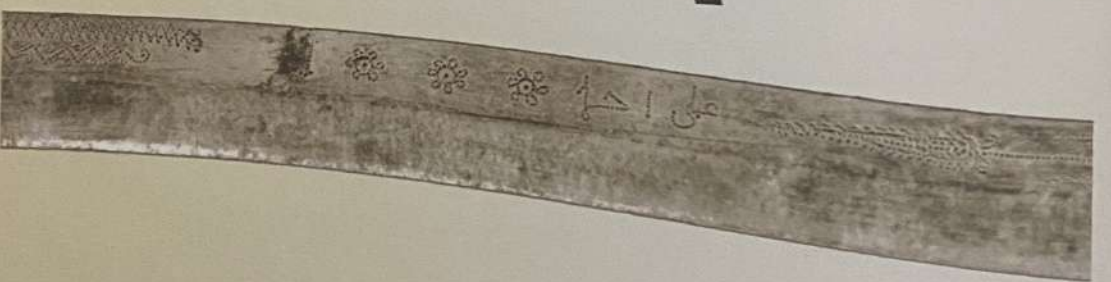
Щит

76

39
 Yatagan | იატაგანი
 A yataghan | Ятаган

40
 Yatagan | ئاتاغان
 A yataghan | Ятаган

41

Şûr bi kalanî va	ხმალი ქარქაშით
A sword with a sheath	Сабля в ножнах

79

KELEPÖRA
KURDÎ

42

Şûr bi kalanî va

ხმალი ქარქაშით

A sword with a sheath

Сабля в ножнах

43
 Demançeya têzekparastî | დამბარა კაჭიანი
 A flinty pistol | Пистолет кремниевый

KELEPÜRA
KURDI

44a
 Demançe "Cotek pišto" | წყვილი დამბაჩა კაჭიანი
 A flinty pistol "jotak pishto" | Пара кремниевых пистолетов

44b

Demançe "Cotek pîştö"

წყვილი დამბაზა კაჭიანი

A flinty pistol "jotak pishto"

Пара кремниевых пистолетов

45

Mertal	ფარე
A shield	Щит

84

KELEPORA
KURDI

45

85

KELEPÛRA
KURDÎ

46

Xencer

ბებუთი

A dagger

Кинжал-бебут

86

KELEPORA
KURDI

47
 Şûr bi kalanî va | ხმალი ქარქაშით
 A sword with a sheath | Сабля в ножнах

48
Tifenga tēzekparastī
A flinty gun
კაუჭიანი თოფი
Ружье кремниевое

48

89

KELEPÜRA
KURDI

49

Yatagan	იატაგანი
A yataghan	Ятаган

50

Rim	შუბღბი
A lance	Копья

KELEPÜRA
KURDİ

---

katalog
კატალოგი
catalogue
каталог

№ 61-13/47 40.5X32. № 50-11A

Kurd ji Ermenistanê

ქურთი მამაკაცი სომხეთიდან

A Kurdish man from Armenia

Курд из Армении

. № 61-13/52 40.5X31.5

Kurd ji bajarê Êrîvanê (Ermenistan)

ქურთი მამაკაცი ქ. ერევნიდან (სომხეთი)

A Kurdish man from Yerevan (Armenia).

Курд из Еревана (Армения)

№ 61-13/51 Elementên cil û bergên jina kurd (Ermenistan) 41X33

1. "Delme" - cilên li ser va. № 50-11/3 2. Kurtik № 50-11/3 3a, 3b. "Fes" - kumên fino 4. "Kofi-ktan" yan "zêrê serîyan" bi polikan (pere) va. № 50-11/1 5. Laçika serî 6. Gizme № 50-11/8

ქურთი ქალის კოსტიუმის ელემენტები (სომხეთი)

1. "დალმა" - მაუდის ზედა სამოსელი. 2. "კორტიკი" - მაუდის ქურთუკი. 3a, 3b. "ფესები" - ქუდეები. 4. "ქოფი-ქტანი" ან "ზერე სარი" - მონეტებით შემკული თავსაბურავი. 5. თავშალი. 6. "გიზმა" - ჩექმა.

Elements of an Kurdish woman's costume from Armenia.

1. Dalma (Broadcloth caftan). 2. Kortik (Broadcloth jacket). 3a, 3b. Hats 4. Kofi kتان / Zere saria (Headdress with coins). 5. Head scarf. 6. Gizma (High boot).

Элементы курдского женского костюма (Армения)

1. Суконный кафтан-«далма». 2. Суконная куртка-«кортик». 3a, 3b. Шапки-«фески». 4. Головной убор с монетами-«кофи-ктан» или «зере сариа». 5. Платок для головного убора. 6. Сапог-«гизма»

№ 51-13/48 41X32.5. № 50-11/B

Jina kurd ji Ermenistanê

ქურთი ქალი სომხეთიდან

A Kurdish woman from Armenia.

Курдянка из Армении

5

№ 61-13/55 40.5X32.5 № 63-11/A

Jina êzidî ji Ermenistanê (gundê Cerçerîsê)

ეზიდის ქალი სომხეთიდან (ს. ჯარჯარისი)

A Yezidi Woman from the village of Jarjaris (Armenia)

Езидка из Армении (с. Джарджарис)

6

№ 61-13/55 40.5X32.5

Jina êzidî

ეზიდის ქალი

A Yezidi Woman

Езидка

7

№ 61-13/58 Elementên cil û bergên mêrê êzidî (gundê Cerçerîsê, Ermenistan)

1. "Ebe" - kincekî bê mil yê germ. № 60-08/9. 2. "Gore" - goreyên rîs. № 60-08/9. 3. Saqe mixan. № 60-11/9. 4. Tolaq. № 63-11/9. 5a, 5b. "Êlek" - jîlet. № 60-08/5. 6. Kumê kulav.

ეზიდის მამაკაცის კოსტიუმის ელემენტები (ს. ჯარჯარისი, სომხეთი)

1. "აბა" - თბილი უსახელო სამოსელი. 2. "გორა" - შალის წინდა. 3. "საყე მიხან" - პაიჭები. 4. ტოლაკი. 5a, 5b. "ელაკ" - ჟილეტი. 6. "კოლავ" ანუ კიულახი - ნაბადის ქუდი.

Elements of a Yezidi man's costume from the village of Jarjaris (Armenia).

1. Aba - (Sleeveless jacket). 2. Gora - (Woolen sock). 3. Sake mykhan - (Leggings). 4. Leg wrapping. 5a, 5b. Elek (Waistcoat). 6. Felt hat.

Элементы езидского мужского костюма (Армения, с. Джарджарис)

1. Теплое одеяние без рукавов - «аба». 2. Шерстяной носок - «гора». 3. Ноговицы - «сакз-мыхан». 4. Портянка - «толак». 5a, 5b. Жилет - «элек». 6. Войлочная шапка.

8

№ 61-13/57 41.5X33

Şivanê êzidî.

Têbînî: Portreta êzidîyekî himal ji Tîblîsê

ეზიდის მწყემსი.

შენიშვნა: თბილისელი ეზიდის მუშის პორტრეტი

A Yezidi herder.

Note: A Yezidi musha, or porter from Tbilisi (Georgia) was used as the model for this painting.

Езид пастух.

Примечание: портрет езида муши-грузчика (г. Тбилиси, Грузия)

Çar tabloyên M. Tilkê (orijînal) jî muzeyê windabûne. Em dizanin ku jî wan her çaran du tablo ser babetê kurdî bûn (li ser her duyan kurd bûn). Di sala 1936 ew bi şeweyê kartên posteyî hatibûn çap kirin li Moskovê. Me ew herdu tablo jî wan kartên posteyî hilda û di vê kitêbê de bi cih kir, da ku kitêb tam be. Em umêdwar in ku tabloyên windabûyî rojekê dê bo muzeyê bîn vegerandin. Di vê kitêbê de ew herdu wêne ciyê 11 û 12 digrin.

მ. ტილკეს ოთხი ნახატი (ორიგინალი) დაკარგულია. ჩვენ ვიცით, როგორ გამოიყურებოდა ორი მათგანი (ორივეზე ქურთები არიან გამოსახული), რადგან ისინი გამოცემული იყო საფოსტო ბარათების სახით. ჩვენ ეს საფოსტო ბარათების მიხედვით ჩავამატეთ, რათა წიგნი სრულყოფილი ყოფილიყო და იმედი გვაქვს, რომ როდისმე ოთხივე ნახატი მუზეუმს დაუბრუნდება. წინამდებარე კატალოგში ისინი არიან მოცემული რიგით მე-11 და მე-12.

№ 61-13/59 41.5X32.5

Elementen cil û bergên jin û zarokê êzidî: 1. Dêrê qedîfe. № 63-11/A6. 2. "Mertala jinan" - didane ber singê xwe. № 63-11/A. 3. "Fino" - kumên fes. № 63-11/A1. 4. Pêlavên jinan yê çerm. № 53-08/13. 5. Arxalixê zara № 63-11/B2. 6. Kumê zara. № 63-11/B1. 7. "Bûka zara" - pêlistoka zarokan. № 63-11/A17

ეზიდის ქალის და ბავშვის კოსტიუმის ელემენტები: 1. "დერე ყადიფა" - ქალის ხავერდის ბიფთანი. 2. "მართალა ჟნა" - ქალის გულისპირი. 3. "ფინო" - ქალის ქუდი (ფესი). 4. ტყავის ფეხსაცმელი ქალისა. 5. "არხალხე ზარა" - ბავშვის ხალათი. 6. "ქომე ზარა" - ბავშვის თავსაბურავი. 7. "ბუკა ზარა" - თოჯინა.

Elements of Yezidi costumes: 1. Dere Kadifa (Woman's velvet caftan). 2. Martala zara (Woman's decorative bib). 3. Fino (Woman's hat). 4. Gizma (Woman's leather shoe). 5. Arkhalixe zara (children outer robe). 6. Kome zara (children headdress). 7. Buka zara (Doll).

Элементы костюмов женщины и ребенка: 1. Бархатный кафтан, женский - «дере кадифа». 2. Нагрудник, женский - «мартала жна». 3. Шапка (феска), женская - «финно». 4. Кожаная обувь, женская. 5. Верхний халат ребенка - «архалхэ зара». 6. Головной убор ребенка - «коме зара». 7. Кукла - «бука зара».

№ 61-13/53 41X32. № 21-10

Kurd ji deverên başûr yê Ermenistanê.

Têbînî: Kostum (kurtik, xelat û şalvar) di salên 1873-1874 hatîye dirûtin ji bo axayê eşîra keskan (keskanî) Hesên-Xanê Têmur-Axa.

ქურთი მამაკაცი სომხეთის სამხრეთ რაიონიდან.

შენიშვნა: კოსტიუმი (ქურთუკი, ხალათი და შარვალი) შეკერილია 1873-74 წწ. ქურთული ტომის ქასკანლის ბელადის შასან ხან თემურ აღა ოღლისათვის.

A Kurdish man from southern Armenia.

Note: Costume (jacket, oriental robe and wide trousers) made in 1873-74 for Hasan-Khan Temur-Agha the founder of the Kaskanli tribe.

Курд с южной Армении.

Примечание: Костюм (куртка, халат и шаровары) сшит в 1873 - 74 гг. для родоначальника курдского племени касканлы Гасан-хана Тимур-ага-оглы.

Nivîsara li ser karta posteyî ji alîyê din va (pişt va):

Gelên Qavkasya di kincên neteweyî da, Kurd-êzidî, Şêwekar M. Tilkê. Têbînî: Li ser tabloyê mîrekî êzidî di bin de cilikê kurdî li xwe kirine, lê kincê ser ve bi şeweyê qavkasi yê û kurdan jê ra digot "bêşmêt".

წარწერა საფოსტო ბარათის უკანა მხარეს: კავკასიის ხალხები ეროვნულ ტანსაცმელში, ქურთები - ეზიდო, მხატვ. მ. ტილკე. შენიშვნა: ნახატზე ასახულია ეზიდი მამაკაცი რომლის ზედა სამოსი კავკასიური სტილის მოსახსნამს წარმოადგენს და იგი არ არის ეროვნული ქურთული.

Inscription on the reverse of the post card: Caucasian people in national costumes. Kurds - A Yezidi man, Painter: M. Tilke

Надпись на обратной стороне открытки: Народы Кавказа в национальных костюмах, Курды-езид, Худ. М. Тильке. Примечание: На картинке изображен езид на котором поверх курдской одежды натянут бешмет - одеяние кавказского типа, которое курды так же называли «бешмет».

Nivîsara li ser karta posteyî ji alîyê din va (pişt va): Gelên Qavkasya di kincên neteweyî da.

Jina kurd ji Sûrmeliyê, Şêwekar M. Tilkê

წარწერა საფოსტო ბარათის უკანა მხარეს: კავკასიის ხალხები ეროვნულ ტანსაცმელში. ქურთები-ქურთი ქალი სურმალიდან. მხატვ. მ. ტილკე

Inscription on the reverse of the post card: Caucasian people in national costumes. Kurds-A Kurdish Woman from Sûrmali. Painter: M. Tilke

Надпись на обратной стороне открытки: Народы Кавказа в национальных костюмах. Курды-курдинка из Сурмали. Худ. М. Тильке

Four watercolors have been lost. We know what two of them looked like since they were reproduced in the postcard series. We include images of the postcards here for the sake of completeness and hope that someday all four will be restored to the Museum.

Четыре акварели М. Тильке утеряны. Мы знаем, что было изображено на двух из них (на обеих курды), так как их репродукции были опубликованы в серии почтовых карточек в 1936 г. в Москве. Для полноты материала мы решили включить в книгу акварели, дошедшие до нас благодаря почтовым карточкам, в надежде, что когда ни будь четыре утерянные акварели вернутся в музей. В данном каталоге они помещены под порядковым номером 11 и 12.

XEMIL Û XIŞL

13. № 53-10/1 Benê pişta jina kurd – "kejî", bi desta hatîye honandin, bi tîlên rîs, di dawa wan da qotikên mezin ji tîlê rîs pêvane. 3,5 m

14. № 63-11/7B "Pişt" – perçeyekî ji tîlê rîs yê reng û reg honandî ku mîrê kurd pişta xwe pê girêdida. 100X72 sm.

15. № 60-971/3 "Ben" – benê pişta ku jinên kurdan pişta xwe pê girêdidan. Ji tîlên rengûreng hatîye honandin. Ji nexşê sêgoşe ji herdu alîyan va pêktê. Dawiyê da ji alîyekî va qotikên badayî pêva hene. 255X2,5 sm

16. № 107-15/2 Kembera qawîş, fireh, xelekên (awzone) kemerbendê bi şiklê dilikan e, bi sê rêza qulqulî ye. Ya kurdên Axaltsîxê ye

17. № 2-14/9 Neh cot formên pelgan yên zîv li ser qumaşê rengê şîn ve kirî ye. Ji bo sing û serdilê jinan e. Ya êzidiyên Qersê ye (gundê Qozilcî).

18. № 62-10/1 Serdilên jinan belgeyê bi forma dilikan û li ser neqşê pelgê kulîkan e. Di navê da gupîkek bi çavikên feyrûz xemilandîne. Ya kurdên Axaltsîxê ye.

19. № 1-10/5 Tora zîv ji bo jinên kurdan. Bi şiklê pelgeke sêgoşe ye û di navê da qaşekî (çavik) rengê sor e. Li ser torê pere (polik) hene û du xelek weke gusîlikan yên ku dişibin tacê. Ya êzidiyên Tîblîsê (Gurcistan).

20. № 31-10/1 "Hêkela sedef" – di çarçoveya zîv da pelgê sedef e. Pêva dardakirîye pelgeya gilover bi qaşa feyrûz û polikan va. Ya êzidiyên Ermenîstanê ye (gundê Cercerîsê).

21. a) № 1-10/126 Morîyên şûşe yê rengûreg û çend heb yê agat in. Ya kurdên Erdêbîlê ye.

b) № 1-10/83 Nîşana nezerê (amulet) – bi forma xwe dişibe dilikî. Li ser kevîrekî rengsîpî şiklê balindeyekî tê xuya kirin. Di serî da qulkirîye. Ji bo parastina zarokan ji nexweşiyê. Ya kurdên Erdêbîlê ye.

22. a) № 1-10/76 Stûvanka ji kevîrê agat di çarçoveya hesin da. Ya kurdên Erdêbîlê ye.

b) № 1-10/77 Nîşana nezerê (amulet, nûşte) – kevîrê rengê qehweyî bi forma xwe va dişibe dilikî di çarçoveya hesin da. Ya kurdên Erdêbîlê ye.

23. a) № 1-10/119 Nîşana nezerê (amulet) – kevîrê reş yê heystrex. Ya kurdên Erdêbîlê ye.

b) № 53-10/7 Butla biçûk ya bêhnokê (bêhnxoş, gulav) ya şûşe a rengsîpî. Ya kurdên Artanûcê ye (Tirkîyeya îroyîn).

24. № 18-15/1 Qelina darîn bi hestî û zîv ve xemilandî. Ya kurdên (êzidî) Tîblîsê (Gurcistan).

XALÎÇE Û BERIK

25. № 127 Klîm (berik). Kurdîstana Îranê. "Sine" 200X120. Fona wê sor e. Navenda wê wek romb (çargoşe) û fona wî siplîye. Nexşê wê bi navê "balixî" tê nas kirin.

Den (boyax): ya xwezayî. Ji rîs (hîrî) hatîye çêkirin.

Dema çêkirinê: dawîya sedsala XIX

Li Souçbulaxê hatîye berhev kirin.

26. № 129 Kîlîm (berik). Kurdîstana Îranê. "Sine" 183X22

Li ser fona (binekok, paşkîlî) reş nexşên gewr bi şeweyê hêşînayê (nebat) hene. Beşa emenî ji aliyê jêrê va bi tîlên rengê vekirî (yê ronî) ye. Di navê de nexşê wek forma geometrî rombe (çargoşe) û terefê wê wek diranan e, her du seran dirêjkirî ne.

Den (boyax): xwezayî

Ji tîlên rîs hatîye çêkirin.

Dema çêkirinê: dawîya sedsala XIX.

27. № 34-42-126 Berik. Kurdîstana Îranê 0,91X188

Fona (binekok) rengê şîn e. Bi nexşeyên geometrî bi şeweyê hêşînayê hatîye neqîşandin. Di navê de nexşek bi şeweyê xaç diyar dibe. Kenarên wê sê rêza wek qeytanan e.

Den (boyax): xwezayî (yê hêşînayî û ajalan)

Siftî: 90 000 girê li ser 1 metre çargoşe

Kereste (made): bi tîlên rîs û pembû hatîye çêkirin

28. № 34-42-60 Xalîçe. Kurdîstana Îranê 122X202

Beşa giring (navend) ya xalîçê ji nexşên bi şeweyê hêşînayê û bi şiklê hirmî ku dibêjnê "bûte" pêktê. Kobe ji sê beşan pêktê û ew jî wek ornamentên kulîlkî xuya dibin.

Bilîndiya pûrtî: 5-6 mm

Siftî: 160 000 girê 1 metre çargoşe

Kereste (made): rîs, pembû

29. № 34-42-59 Xalîçe. Kurdîstana Îranê 1.18X237

Koma Ardêbîlê (bi navê "mîr")

Navenda xalîçê bi rengê şîn e û ser nexşê "bûte" bi asoyî (horîzontal) rêz kirîye.

Çarçove ji du kobeyan pêktê.

Den: xwezayî

Bilîndiya pûrtî: 6-7 mm

Siftî: 200 000 – 160 000 girê 1 metre çargoşe

Kereste: Pembû û tîlê rîs

Di dawîya sedsala XIX hatîye çêkirin.

30. № 63 Xalîçe (serebadîn-mîr). Kurdîstana Îranê 148X295 sm

Rengê binekokê sor e û nexşê "bûteyê kulîlkî" sere. Şeş kobeyê wê hene.

Bilîndiya pûrtî: 6 mm

Siftî: rîs, pembû

Di dawîya sedsala XIX hatîye çêkirin.

31. № 23-14 Kon (çadir)

Kon ji van beşan pêktên: 55 xelek, 34 stûn, 6 çît, 10 weris, 6 perde.

Pêwîst e bi taybetî derheqa taqa (ban, kumbet) kon bê gotin ya ku bi terzê aplîkasiyê bi perçeyên reng-rengî hatîye xemilandin û neqîşandin. Ser taqê kon sembolên îslamî (hîv û stêrk) û dirûşmê dewleta osmanî hatine rave kirin çî jî derheqa konjuktûr û rewşa wî zemanî dibêje me.

Ev kon wextê xwe da wek konê kurdên navdar û zengîn sipartine muzeyê. Wek diyar dibe ev kon ya kurdekî dewlemend û navdar (axa, beg yan jî karmendê dewleta osmanî) bûye.

Herwiha em nikarin bi rastî bêjin kê kon çêkirîye û nikarin bizanin ka xwediyê kon xwedanê çî nêrîn û raya (orîyentasyon) siyasî bû.

Wek diyar dibe li muzeyê de beşên çend konan tînin parastin û ew ne temam in.

ÇEK Û ZIREH
(XVIII – XIX)

Ya kurdên qeza Êçmîyadzîne parêzgeha (governorata) Êrîvanê

32. № 44-10/B11 Şûrê çemandî yê pola bi kalanî va. Dirêjayî 91 cm.
Ji aliyekî va bi ornamentên şeweyê rastgoşeyî neqîşandîye. Di çarçoveyê da herfên erebî nivîsandîne. Destika şûr û kalan zîyan û zihê bûye. Bi kalanî ve ser xelekên pola tasmeya qawîş heye.

33. № 44-10/15 "Piştî" – demançeya têzekparastî. Dirêjayî 53 cm bi lûleya gilover.
Ber fitîlka peqînê ornamenta kulîlkî tê kifşê. Serrûyê lûle xêzîkek bi pirincî (bronz) reng kirîye û ew pêşkera armanckirinê bû ji. Tetika (diklok) wê di xeleka pirincî da hilqegirtîye. Şîşê paqijkirinê ya demançeyê lê kême.

34. № 44-10/16 Demançeya têzekparastî. Dirêjayî 38 cm.
Lûleya wê gilover e lêva lûleyê di dawiyê de fireh dibe. Ji polayê dimîşqî hatîye amade kirin. Serrûyê lûlê bi ornamenta wek kulîlkê sêpelg hatîye naqîşandin.
Pêşkera armanckirinê ji pirincî hatîye çêkirin. Wek ji çeqmeqa wê diyar dibe demançe bi destê hostayê çep (merivê destçep) hatîye çêkirin. Li ser depa givaştinê daxa (nîşan) wek çerxê heye û navê da nivîsara erebîye « عمل ابرام » (çêkirina Abram). Qondaxa wê ye darîn bi reng sor bi formên çargoşe wek romb hatîye neqîşandin. Bi demançeyê va tasmeya qawîş heye û şîşê paqijkirinê pê ve girêdayîye û her wiha bi xelekê va balîf heye. Balîf ji bo paraztina ji barûtê ye.

Têbînî: Hijmara 32, 33, 34 ji serwerê qeza Êçmîyadzîne kolonel (zabit) Lêmêrman û Babasov ku prîstavê birgeha qeza navborî bû hatîye wergirtin ji bo mûzeyê.

35. № 120-16/1 Mertal – çêkirina kurdî ya resen. d=27 cm.
Bi pelgên hesin yê pan (polik), bi mixan û qeytana va bi siftî hatîye çêkirin. Li serrûyê mertalê gupîkek heye û ew bi şeweyê xaçî bi bizmaran va kutayî ye. Ji hundur ve çemilê wî ji qawîş hatîye hûnandin. Ji aliyê hundur ve (zikê mertal) astarê ji qumaşê sor yê pinpinî û çemilê qawîş pêva ne.

36. № 24-24/14 Mertal – destkariya kurdî ye resen. d=26 cm.
Mertal bi pelgeyên hesinî bi siftî hatîye hûnandin. Ew pelge bi bizmaran ve kutayî ne û serê wan pan e. Di navê de difînê mertalê wek konûs e bi dirêjayî 10 cm. Hawirdorê konûsê bi polikên hesinî kuteyî ne û serrûyê mertalê bi xêzikê hesinî yê (xwar) xemilandîne ne. Ji aliyê hundur ve (zikê mertal) astarê ji qumaş û çemilê qawîş pêva ne.

37. № 25-23 Mertal – destkariya kurdî ye resen. d=25 cm.
Mertal bi pelgeyên hesinî bi siftî hatîye hûnandin. Ew pelge bi bizmaran ve kutayî ne û serê wan pan e. Di navê de difîna mertalê wek konûs e bi dirêjayî 10 cm. Hawirdorê konûsê bi pelgeyên hesinî qeytan û qotik kutayî ne. Qotik ji ben û tîlên reng-rengî hatine xemilandin. Ji aliyê hundur ve (zikê mertal) astarê ji qumaşê kesk û çemilê qawîş pêva ne.

38. № A-6-67/2 Mertal – destkariya kurdî ye resen. d=28 cm.
Bi pelgên hesinî yê pan (polik), bi mixan û qeytana va bi siftî hatîye çêkirin. Li serrûyê mertalê gupîkek (5 cm) heye û ew bi polikan û bizmaran kutayî ye. Ji hundur ve astarê ji qumaşê sor û bi xelekên hesinî ve çemilê ji qawîş yê hûnandin pêva kirîye.

Têbînî: Şeş mertalên weha serwerê qeza Êçmîyadzîne kolonel Lêmêrman sipartibû mûzeyê. 27.08.1916.

39. № 40-26/235 Yatagan bê kalan, dirêjayî 84 cm. Forma devê wî wek pêlan e û pan e. Devê wê bi xêzikê çivane neqîşandîye. Qewza (destik) wê ji qoçên duçeql yê kara ye û heta navê tasma qawîş lê alandîye.

40. № 40-26/234 Yatagan bê kalan, dirêjayî 78 cm. Forma devê wî wek pêlan e û xêzkê çivane neqîşandîye. Li ser devê yataganî aliyê jorê ornamentên geometrî hene û nivîsara erebî tê kifşê على احمد (Elî Ehmed). Qewza (destik) wê ji qoçên duçeql yê kara ye û heta navê tasma qawîş lê alandîye.

41. №21-10/7 Şûr bi kalanî va. Dirêjaya devê şûr 78 cm.

Destika wî bi şeweyê xaçî ye. Devê şûr çemandîye û ji polayê dimişqî hatiye çêkirin.

Qewza (destik) şûrî pê zêr hatiye neqîşandin. Kalanê wî yê darîne û serrûyê wî jî çermê reş e, di serî û dawê da bi pelgeyên hesin hatiye neqîşandin. Xelekên bo dardakirinê û yên tasmê (qawîş) bi neqşê zêrîn hatine xemilandin. Li gora hijmara vî şûrî em pê dizanin ku ev digel cil û bergên (kurtik, xelat û şal) Hesên-Xan Têmur-Axa serwerê eşîra keskan (keskanlî) sipartine mûzeyê. Ev cil û berg bo wî axayî di sala 1873 – 1874 hatiye amade kirin. Birênin tabloya Max Tilkê hijmara 10 di vê kitêbê da.

Têbînî: Cîhgirê serwerê devera Qersê Eynalî beg Sûltanov sipartîye mûzeyê.

42. № 49-11/7 "Qlîç" – şûr bi kalanî ve. (Ardahan).

Dirêjayî 91 cm. Çemandî. Devê şûr ji pola ye û du xêzikên kûr yê berteng sere.

Destika wî 16 cm wek xaçê û yê qoçe (stire), kalan yê darîne û serrûyê wî çermê, bi xelekên pelgên pirincî ve. Tasma ji qumaşî ya reng sor bi qotikan va xelekên va girêdayî ye.

43. № 49-11/8 "Tepance" (debance) – demançeya têzekparastî ya lûlegilover. (Ardahan) Dirêjayî 38 cm. Serrûyê lûle tiraşkirîye (heyştrex) tenê ber fitîlka peqînê di navê da nivîsara erebî heye û baş nayê xwendin. Dax (nîşan) ser heye. Ser lûle şeweyê kulîlka sêpelg diyar dibe. Li ser çeqmeqî nexşên kulîlkî tîrên kifşê. Qondaxa wê bi ornamentên şeweyê kulîlkan neqîşandîye. Ber dîklokê xelek kême.

Têbînî: Hijmara 42, 43 serwerê birgeha Giyolê ya devera Qersê (Ardahan) kolonel Kadênsîn di sibat-adara sala 1910 berhevkirîye û sipartîye mûzeyê.

Ya kurdên governorata (parêzgeh) Êrîvanê (gundê Remezankend li qeza Surmeliyê)

44. a) № 49-11/13a Demançeya têzekparastî ya lûlegilover. Dirêjayî 41 cm.

Hevala (kita) wê – № 49-11/13b. (cotek pîştî)

Ber fitîlka peqînê bi ornamentên kulîlkî û hevaliyayî hatiye neqîşandin. Ji navê de heta lêva lûle serrû neqşê hevaliyayî û hunandî heye û ev di şûna pêşkera armanckirinê ye jî. Çeqmeq bi pêkhatiya reş ya zîv û zirêç (niello) bi neqîşên çargoşeyên hûrik hatiye xemilandin. Di qondaxa darîn de meftûlên zirav û tenik yê pirincî kutayî ne û wek neqşê şeweyê kulîlkan hatine xuya kirin. Xeleka dîklokê û şîşê paqijkirinê lê kême.

b) № 49-11/13b Demançeya têzekparastî ya lûlegilover. Dirêjayî 41 cm.

Hevala (kita) wê – № 49-11/13b. (cotek pîştî)

Ber fitîlka peqînê bi ornamentên kulîlkî û hevaliyayî hatiye neqîşandin. Ji navê de heta lêva lûle serrû neqşê hevaliyayî û honandî heye û ev di şûna pêşkera armanckirinê ye jî.

Çeqmeq bi pêkhatiya reş ya zîv û zirêç (niello) bi neqîşên çargoşeyên hûrik hatiye xemilandin. Di qondaxa darîn de meftûlên zirav û tenik yê pirincî kutayî ne û wek neqşê şeweyê kulîlkan hatine xuya kirin. Xeleka ji pirincî ya dîklokê ciyê xwe da ne û demançe baş hatiye parastin.

45. № 50-11/14 Mortal – destkariya kurdî ye resen. d=24 cm.

Mortal bi pelgeyên hesinî bi siftî hatiye hûnandin. Ew pelge bi bizmaran ve kutayî ne û serê wan pan e çî jî bo parastine pir giringe. Di navê de difina mortalî wek konûs e bi dirêjayî 10 cm. Hawirdorê konûsê bi pelgeyên hesinî qeytan û qotik kutayî ne. Qotik ji ben û tîlên reng-rengî hatine xemilandin. Ji aliyê hundur ve (zîkê mortal) astarê jî qumaş bi balîfê ve û çemilê qawîş pêva ne.

Têbînî: Hejmara 44, 45 bo mûzeyê sipartîye koleksiyonerê (berhevker) kurd kolonelê (zabit) leşkerê Rûsiya qeyserî Elî Eşref beg Şemşedînov (ji malbata general Cefer axa). Di dawiyê de Elî Eşref beg hate pêşxistin û bû generalê-mayorê leşkerê Rûsiya qeyserî. Dema komkirina çekan: 10.02.1910 – 06.07.1911

46. № 156-13/10 Xencer. Li ser qeydê îranî hatîye çêkirin. Dirêjayî 46 cm.
Devê wî ji pola dimişqî hatîye hazîrkirin, di navê de çemandîye, di dawiyê da her du aliyan tûj kirîye. Devê xencerê ber qewzê hatîye neqîşandin bi şeweyê kulîlkî. Qewza wê ji aca fil hatîye çêkirin. Li ser qewzê figurên antropomorî hatîne neqîşandin – şiklê 28 merivan e. Kalanê xencerê ji dar hatîye çêkirin û serrûyê wî çermê reş yê ku ji rengguhoriye.

Ya kurdên wîleyeta Wanê

47. № 42-16/25 Şûr bê destik bi kalanî ve. Dirêjaya devê şûr 78 cm.
Devê şûr ji pola xas hatîye çêkirin. Ji aliyekî devî di çarçoveyê de nivîsara erebî heye û şopên neqşan tê kifşê. Kalanê wî darîn e û di navê de çerm lê pêçayîye. Di serî de û kutabûnê de ser hesinî ornamentên kulîlkî bi neqşên zêrîn hatîne neqîşandin. Xelekên ji bo têrakerina tasmê (qawîş) pêva hene.

48. № 42-16/26 Tifenga tîzekparastî. Dirêjayî 100 cm.
Ji hundur ve lûle heft rexê wê hene, ji der va lûle tiraşkirîye (heştstrex).
Ji pola dimişqî hatîye çêkirin. Li ser lûlê çarçoveyên neqîşandî rêzkirî ne. Ber fitilka peqînê nîşana tîr heye. Çeqmeqê wî gir û mezin e. Serrûyê tifengî bi neqşên kulîlkî hatîye xemilandin. Qondaxa darîn de meftûlên pirincî kutayîne û bi şeweyê kulîlkan hatîye xemilandin. Qondax ziyar kirîye. Şîşê paqijkirinê lê kême.

49. № 42-16/24 Yatagan. Dirêjayî 76 cm. (Şamaxa, Wan)
Devê yataganî çemandîye ji aliyê hundur û pan e. Ji aliyekî ve ber destikê bi formên gilover (dîsk) hatîye neqîşandin û bi ornamentên geometrî hev ve tîr girêdan. Ji aliyê din ber destikê bi dirêjayê nivîsara erebî tê kifşê lê baş nayê xwendin. Destik ya meden e (ziyan, xerabûye) û neqîşandîye.

Têbînî: Di encama ekspêdîsiyonê li Wanê hatîye kom kirin 12.03.1916. Komkirina S. V. Têr-Avêtîsiyan.

50. № 2009 a) Rim ya kurdên wîlayeta Wanê. Dirêjaya devê rim ji hesinî 44 cm.
Li ser dara rim meftûlê pirincî alandîne. Di dawiya destikê dar pelgeya hesinî kutayîye.

b) Rim, dirêjaya devî 41 cm. tiraşkirîye (çarrexî) destika wê ya bambuke û bi perên balindeyan hatîye xemilandin.

Têbînî: Divêt bête gotin ku kurdan rimên xwe para bêtir bi per, rîşî û qotikên qumaşî dixemilandin.

სამკაულები

13. № 53-10/1 ქალის შალის სარტყელი - "კეჟი", ნაქსოვი ხელით, ფერადი შალის ძაფებისაგან, ბოლოებზე დამაგრებული აქვს ასევე შალის ძაფებით ნაქსოვი დიდი ფორები. ზომა 35.

14. № 63-11/75 მამაკაცის შალის სარტყელი - "პეშტ", გრძელი, ოთხკუთხედი ფორმისა, ფერადი ზოლებით ნაქსოვი. ზომა 100X72 სმ.

15. № 60-971/3 ქალის ვიწრო სარტყელი შალისა - "ბან", ნაქსოვი ფერადი ძაფისაგან. ორნამენტი სამკუთხედების ორმხრივი წყებისაგან შედგება. ერთი ბოლო მთავრდება დაწნული ფორებით. ზომა 255X2,5 სმ.

16. № 107-15/2 ქამარი ტყავისა, განიერი, ბალთები გულის ფორმისა, სამრიგად დაჰყვება ნახვრეტები. შემკულია ცვარათი და გობაკებით. ახალციხელი მუსულმანი ქურთების.

17. № 2-14/9 საკინძე ვერცხლისა, ქალის გულისპირისათვის. მანების ფორმის ცხრა წყვილი. გავარსითა და ცვარათი შემკული, დამაგრებული ლურჯი ფერის ქსოვილზე. ყარსელი ეზიდების (ს. ყოზილჯა)

18. № 62-10/1 გულის ფორმის ვერცხლის ფირფიტა, შემკული მცენარეული ორნამენტით. ცენტრში აქვს გობაკი ფირუზის თვლებით მორთული. გარშემო შემოუყვება საკიდები. ახალციხელი ქურთების.

19. № 1-10/5 გულსაკიდი ვერცხლისა. წარმოადგენს სამკუთხა ფირფიტას, წითელი ფერის თვალბუდით. ზედ ასხმულია მონეტის მსგავსი ფირფიტები და ორი ბეჭედი. წარწერიანია. თბილისელი ქურთების.

20. № 31-10/1 ამულეტი "შეკალა სადაფ" ვერცხლის ჩარჩოში ჩასმული სადაფის ფირფიტა, რომელზეც ჩამოკიდებულია მრგვალი ფირფიტა ფირუზის თვლითა და მონეტებით. სომხეთის ეზიდების (ს. ჯარჯარისი).

21. ა) № 1-10/126 მძივები, ძირითადად მინის, ფერადი მძივებისა და რამდენიმე აქატისა. არდებილის ქურთების.

ბ) № 1-10/83 ამულეტი გულსაკიდი გულის ფორმის, მოთეთრო ფერის ქვაზე ამოტიფრული ფრინველის სტილიზებული გამოსახულება, თავში გახვრეტილია. ბავშვის ავადმყოფობისაგან თავდასაცავი. არდებილის ქურთების.

22. ა) № 1-10/76 გულსაკიდი აქატისა, ლითონის ჩარჩოში ჩასმული. არდებილის ქურთების.

ბ) № 1-10/77 ამულეტი, ლითონის ჩარჩოში ჩასმული ყავისფერი ქვა, გულის ფორმის მოყვანილობის. არდებილის ქურთების.

23. ა) № 1-10/119 ამულეტი, რვანახნაგა შავი ფერის ქვა. არდებილის ქურთების.

ბ) № 53-10/17 სუნამოს ფლაკონი, თეთრი მინისა. პატარა. არტანუჯის ქურთების.

24. № 18-15/1 ჩიბუხი ხისა შემკული ძვლის დეტალებით და ვერცხლის სალტეებით. თბილისელი ქურთების.

ხალიჩა - ფარდაები

25. № 127 ფარდაგი (ქილიმი). ირანის ქურთისტანი. "სენე" 200X120
ფონი წითელი. ცენტრალური დეკორატიული რომბის ფონი თეთრია. ყვავილოვანი და ე. წ.
"ბალიხლის" ორნამენტი.

საღებავი: ბუნებრივი
მასალა: შალი დამზადებულია XIX ს. მეორე ნახევარში. ქ. სოუჩბულახი.

26. № 129 ფარდაგი (ქილიმი). ირანის ქურთისტანი. "სენე" 183X22
შავ ფონზე ღია, რუხი ფერის ჭვირული ორნამენტი გამოყვანილი დეკორატიული სახე
მცენარეულია. ფარდაგის ქვედა ნაწილი სხვა ძაფით არის ნაქსოვი და ძირითად ფონთან
შედარებით უფრო ღია ფერისაა. ფარდაგს შუაში აქვს რომბის და კბილური გეომეტრიული
ნახატი, რომლის თავები წაგრძელებულია.

საღებავი: ბუნებრივი

მასალა: შალი

დამზადებულია XIX ს. მეორე ნახევარში. ქ. სოუჩბულახი

27. № 34-42-126 ფარდაგი (ქილიმი). ირანის ქურთისტანი 0,91X188
ლურჯი ფონი. შემკულია მცენარეული და გეომეტრიული ნახატებით. შუაში ჯვრის ფორმის
დეკორატიული ფიგურაა გამოსახული. გარშემო სამი არშია აქვს შემოვლებული.
საღებავი: ბუნებრივი (მცენარეული და ცხოველური)

ხალის სიმჭიდროვე: 90.000 კვანძი 1 კვ. მ.

მასალა: საქსელი და მისაქსელი ბამბა. ხალი შალის.

28. № 34-42-60 ხალიჩა. ირანის ქურთისტანი 122X202

ხალიჩის ძირითადი ნაწილი (ცენტრი) შედგება მცენარეული ორნამენტისაგან და მსხლის ფორმის
ე. წ. "ბუთეს" ფიგურებისაგან. არშია შედგება სამი ნაწილისაგან, რომელიც ასევე ყვავილოვანი
ორნამენტით არის წარმოდგენილი.

ხალის სიმაღლე: 5-6 მმ.

სიმჭიდროვე: 160.000 კვანძი 1 კვ. მ.

მასალა: შალი, ბამბა.

29. № 34-42-59 ხალიჩა. ირანის ქურთისტანი 1.18X237

არდებილის ჯგუფი (დასახელება "მირ") ხალიჩის ცენტრალური ნაწილი ლურჯი ფონისგან
შედგება, რომელზედაც ჰორიზონტალურ მწკრივში "ბუთეს" ორნამენტი მიუყვება. ჩარჩო ორი
არშიისაგან შედგება.

საღებავი: ბუნებრივი

ხალის სიმაღლე: 6-7 მმ.

ხალის სიმჭიდროვე: 200.000 - 160.000 კვანძი 1 კვ. მ.

მასალა: საქსელი და მისაქსელი ბამბა. ხალი შალის.

დამზადებულია XIX ს. ბოლოში.

30. № 63 ხალიჩა (სერაბადინ-მირ). ირანის ქურთისტანი 148X295 სმ.

ძირითადი ფონი წითელია, რომელზეც "ყვავილოვანი ბუთეა" განლაგებულია. აქვს 6 არშია.

ხალის სიმაღლე: 6 მმ.

სიმჭიდროვე: 160.000 კვანძი 1 კვ. მ.

მასალა: შალი, ბამბა.

დამზადებულია XIX ს. ბოლოს.

31. № 23-14 "კონ" - კარავი.

კარვის ნაწილები: 55 რგოლი, 34 საბჯენი, ჭინისა და შალისგან დანნული 6 ტიხარი, 10 შალისავე თოკი, 6 ფარდა. კარავი ასევე შედგება ხის ბოძებისაგან, სათბუნებელი ქეჩებისაგან, შიგნით გამოსაკრავი შალებისაგან და სხვადასხვა საფენებისაგან.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია კარვის თალი-გუმბათი, რომელიც სხვადასხვა ფერის ქსოვილებისაგან აპლიკაციის წესითაა მორთული. ზედ გამოსახულია ისლამური სიმბოლოები და ოსმალური გერბი, რაც იმ დროინდელ კონიუქტურასა და პოლიტიკურ ვითარებაზე მეტყველებს. ეს კარავი მუზეუმში მოხვდა, როგორც ქურთული ეთნიკური ჯგუფის მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლის საკუთრება. აქ ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას რომ კარავი ეკუთვნოდა ქურთ დიდებულს. ხოლო ვინ დაამზადა ან რა პოლიტიკური ორიენტაციის მატარებელი იყო მისი მფლობელი ამის გარკვევა ჩვენ არ შეგვიძლია.

საბრძოლო იარაღი (XVIII-XIX სს.)

კარავის გუბარნიის ეჩმიაძინის მაზრის ქურთების:

32. № 44-10/B11 "შურ" - ხმალი ფოლადისა ქარქაშით. სიგრძე 91 სმ.

მოხრილტანიანი, ცალ მხარეს მოზარნიშებულია მართკუთხედის ფორმის ორნამენტებით. ჩარჩოში ჩანერილია არაბული გრაფემები. ხმლის ტარი და ქარქაში დაზიანებულია. ქარქაშის საღტეებზე დამაგრებულია ფოლადის რგოლები, მოქარგული ტყავის თასმებით.

33. № 44-10/15 "ფიშტო" - კაჟიანი დამბაჩა. სიგრძე 53 სმ.

გლუვლულიანი. საფალიესთან უჩანს ყვავილოვანი ორნამენტი. ლულას ზედაპირის გასწვრივ აქვს თითბრით დაფერილი ზოლი, რომელიც სამიზნეს ფუნქციას ასრულებდა. დამბაჩის ხის კონდახი ბოლოვდება თითბრის დუგლუგით. სასხლეტი თითბრისავე რკალშია მოქცეული, დამბაჩას აკლია ზუმბა.

34. № 44-10/16 კაჟიანი დამბაჩა. სიგრძე 38 სმ.

გლუვლულიანი. ლულის ტუჩი ბოლოვანიერია. დამზადებულია დამასკური ფოლადისაგან. ლულის ზედაპირი მორთულია სამფურცლიანი ყვავილოვანი ორნამენტებით. აქვს თითბრის სამიზნე. დამბაჩა შეუკეთავს ცაცია კაცს, რაზედაც მიუთითებს ჩახმახის მოყვანილობა. ჩახმახის დამჭერ დაფაზე გამოსახულია წრიული ფორმის დამლა არაბული წარწერით "عمل ابراهيم" (შეუკეთა აბრამმა). კონდახი ხისაა, რომელიც მორთულია რომბის ფორმის ფიგურებით. დამბაჩას აქვს ტყავის თასმა, ლითონის ზუმბო და საღტეზე დამაგრებული აქვს დენთისაგან თვალის დამცავი ბალიში.

შენიშვნა: რიგით 32, 33, 34 შემოსულია მუზეუმში ეჩმიაძინის მაზრის მეთაურისაგან პოდპოლკ. ლემერმანის და ამავე მაზრის მე-4 მონაკვეთის პრისტავის ბაბასოვისაგან (ბოგუტლინიდან).

35. № 120-16/1 "მართალ" - ფარი დ=27 სმ. ტიპური ქურთული ნახელავი.

მჭიდროდ ნაქსოვი, შეჭედილი რკინის ბრტყელი ფირფიტებით, ზონრებითა და სამსჭვალეებით. რკინის მაღალი გობაკი (5 სმ) რკინის სოლტებით ჯვარედინადაა შეჭედილი. აქვს ტყავისაგან დანნული საბლუჭი. ზედაპირზე ჩასმული აქვს რკინის მონეტები.

36. № 24-24/14 "მართალ" - ფარიდ=26 სმ. ტიპიური ქურთული ნახელავი
ფარიდ წარმოადგენს მჭიდროდ ნაქსოვ ქსოვილს რომელიც შეჭედილია რკინის ფირფიტებით ფარს
შუაში აქვს 10 სმ. კონუსისებური ფორმა და შეჭედილია მონეტებით. ფარს გარშემო კონტურად
დაუყვება ლითონის წრიული ზოლი და მთელი ზედაპირი დატყვებულია რკინის ირიბი ზოლებით.
ფარის მუცელზე გამოკრულია წითელი სარჩული. აქვს ტყავის საბლუჭი.

37. № 25-23 "მართალ" - ფარიდ=25 სმ. ტიპიური ქურთული ნახელავი.
ფარი წარმოადგენს მჭიდროდ ნაქსოვ ქსოვილს რომელიც შეჭედილია რკინის ფირფიტებით.
ფირფიტები ქსოვილზე სამსჭვალეებითაა დამაგრებული და თავები აქვთ გაგანივრებული. ფარს
შუაში აქვს 10 სმ. კონუსისებური ფორმა. კონუსის გარშემო ფირფიტებით დამაგრებულია
ფოჩებიანი არშია. ფარის მუცელზე გამოკრულია მწვანე სარჩული. აქვს ტყავის საბლუჭი.

38. № A-6-67/2 "მართალ" - ფარიდ=28 სმ. ტიპიური ქურთული ნახელავი.
მჭიდროდ ნაქსოვი, შეჭედილი რკინის ბრტყელი ფირფიტებით და სამსჭვალეებით, შუაგულში
რკინის მაღალი გობაკით (5 სმ) ამოჭედილი. ზედაპირზე ჩასმული აქვს რკინის მონეტები. ფარის
შიგნითა მხრიდან გამოკრულია წითელი სარჩული და რკინის რგოლებზე დამაგრებული აქვს
ტყავისაგან დანსული საბლუჭი.

შენიშვნა: 6 ფარი შემოსულია პოლკ. ლემერმანისაგან ეჩმიაძინის მაზრის მეთაური. 27. 08.
1916 წ.

39. № 40-26/235 იატაგანი უქარქაშო, სიგრძე 84 სმ. პირი ტალღოვანი ფორმისაა. ბრტყელი ყუით,
რომელიც კვეთაში სამკუთხედ ფორმას იღებს, ყუა მორთულია ზიგზაგისებური ხაზებით.
პირზე ორივე მხარეს, წინწკლებით გეომეტრიული ორნამენტი გამოყვანილი. აქვს რქის ტარი,
ორკაპის ფორმისა. ტარს ნახევარზე შემოხვეული აქვს ტყავის თასმა

40. № 40-26/234 იატაგანი უქარქაშო, სიგრძე 78 სმ.
პირი ტალღოვანი ფორმისაა, ბრტყელი ყუა მორთულია ზიგზაგური ხაზებით. ყუასთან ახლოს
პირი ორივე მხარეს, წინწკლებით გეომეტრიული ორნამენტი გამოყვანილი, უჩანს არაბული
წარწერა **علي احمد** (ალი აჰმად). იატაგანს ტარად ორკაპად გამოყვანილი რქა აქვს დამაგრებული.
ტარს შუამდე გადაკრული აქვს ტყავის თასმა.

ყარსის ოლქის ქურთების:

41. № 21-10/7 "შურ" - ხმალი ქარქაშით. პირის სიგრძე 78 სმ.
ვადაჯვარიანი. პირი დამზადებულია დამასკური ფოლადისაგან. მოხრილტანიანი. ტარმუჭი და
ვადაჯვარი ოქროს ზარნიშითაა დაფერილი. ქარქაში ხისა რომელსაც გადაკრული აქვს შავი ტყავი,
თავსა და ბოლოში აკრავს ოქროს ზარნიშით მორთული რკინის ფირფიტები. ოქროს ზარნიშითაა
ჩანს რომ ეს ხმალი თან ახლავს ქურთულ კოსტიუმს (ქურთუკი, ხალათი და შარვალი) რომელიც
ქურთული ტომის "ქასკანლის" ბელადისათვის იყო შეკერილი 1873 - 1874 წწ. იხილეთ მაქს ტილკეს
რიგით მეთექვსმეტი.

შენიშვნა: შემოსულია მუზეუმში ეინალი ბეგ სულტანოვისაგან (ყარსის ოლქის მეთაურის
მოადგილე).

42. № 49-11/7 "კლიჩ" - ხმალი ქარქაშით. (არდაგანი)
სიგრძე 91 სმ. მოხრილტანიანი. პირი ფოლადისა, ორი ვიწრო ღარი. აქვს 16 სმ. ვადაჯვარი, ტარი
რქისაა, ქარქაში ტყავგადაკრული ხისაა, თითბრის ფირფიტით შემოსალტული. სალტეში წითელი
ქსოვილის ფოჩიანი თასმაა გაყრილი.

43. № 49-11/8 "თაფანჯი" - კაჟიანი დამბაჩა გლუველულიანი. (არდაგანი) სიგრძე 38 სმ.

ლულის ზედაპირი დაწახნაგებულია მხოლოდ საფალიესთან, შუაზე გამოსახული აქვს ოდნავ შესამჩნევი არაბული წარწერა. აქვს დამლა. ლულის წელზე გამოსახულია სამფურცლიანი ყვავილი. ჩახმახზეც შეიმჩნევა ყვავილოვანი ორნამენტი. ხის კონდახი კვეთის წესით მორთულია მცენარეული ორნამენტით და ბოლოვდება რკინის დუგლუგით. დამბაჩას აკლია სასხლეტი რკალი.

შენიშვნა: რიგით 42, 43 შემოსულია შემგროვებელისაგან პოლკოვნიკი კადენსინი, ყარსის ოლქის (არდაგანი) გიოლის მონაკვეთის მეთაური. შეგროვების თარიღი 1910 წ. თებერვალი-მარტი.

იკუპნის გუბარნიის ქურთაგის (სურმალის მაზრა სოფ. რამაზან ქანდი):

44. ა) № 50-11/13ა კაჟიანი დამბაჩა გლუველულიანი. სიგრძე 41 სმ.

№ 50-11/13ბ მენყვილე. ("ჯოტაკ ფიშტო")

საფალიესთან მორთულია ყვავილოვანი და წნული ორნამენტით. შუა წელიდან ლულის ტუჩამდე ზედაპირზე, ერთიან ზოლად გასდევს წნული ორნამენტი, რომელიც სამიზნეს ფუნქციასაც ასრულებდა. ტუჩთან გადაკრული აქვს სალტე. ჩახმახი შემეულია სევადით შესრულებული ბადისებრი ორნამენტით და რომბისებრი წვრილი ნიშნებით. ხის კონდახში ჩაჭედილი აქვს თითბრის წვრილი მავთულები, რომლებითაც გამოხატულია მცენარეული ორნამენტი. კონდახი ბოლოვდება თითბრის დუგლუგით. დამბაჩას აკლია სასხლეტის თალი და ზუმბო.

ბ) № 50-11/13ბ კაჟიანი დამბაჩა გლუველულიანი. სიგრძე 41 სმ.

№ 50-11/13ა მენყვილე. ("ჯოტაკ ფიშტო")

ლულის ზედაპირი მორთულია რელიეფურად გამოსახული ყვავილოვანი ორნამენტით. ლულის შუაწელიდან ტუჩებზე დაუყვება წნული ორნამენტი რომელსაც სამიზნის ფუნქციაც აქვს. ჩახმახი მორთულია სევადით შესრულებული ბადისებრი ორნამენტით და რომბისებრი ფიგურებით. კონდახის ხის მასაში ჩაჭედილია თითბრის წვრილი მავთულები, რომლითაც გამოყვანილია სხვადასხვა მცენარეული ორნამენტი. კონდახი ბოლოვდება თითბრის დუგლუგით. სასხლეტი მოქცეულია თითბრის რკალში.

45. № 50-11/14 "მართალ" - ფარი დ=24 სმ. ტიპური ქურთული ნახელავი.

მჭიდროდ ნაქსოვი სქელი ქსოვილისაგან, რომელიც შეჭედილია რკინის ფირფიტებით და სამსჭვალეებით. სამსჭვალეების თავები მასიურია, რაც ფარს უაღრესად დაცულს ხდის. ფარს შუაში ამონეული აქვს მაღალი კონუსისებრი ნაწილი 10 სმ. სიმაღლისა. კონუსს ძირზე შემოუყვება თითბრის ორნამენტირებული სამსჭვალეებით დამაგრებული ფოჩები. ფარს მუცელზე ამოკრული აქვს ქსოვილი, ნითელი ბალიშითა და ტყავის საბლუჭით.

შენიშვნა: რიგით 44, 45 შემოსულია ქურთი თავადი კოლექციონერისაგან რუსეთის არმიის პოლკ. ალი აშრაფ ბეგ შამშადინოვისაგან (გენერალ ჯაფარ აღას შთამომავალი), რომელიც შემდგომ დაწინაურდა და გენერალ-მაიორის წოდება მიიღო.

შეგროვების თარიღი: 10.02.1910 წ. - 06.07.1911 წ.

46. № 156-13/10 ბებუთი ირანული ყაიდისა. სიგრძე 46 სმ.

პირი დამზადებულია დამასკური ფოლადისაგან, შუა წელიდან მოხრილია, ბოლოსკენ ორღესული, ყუა და მკერდები მოზარნიშებული, გამოყვანილია ყვავილოვანი ორნამენტი. ტარი სპილოს ძვლისაა, ძვალზე კვეთით შესრულებულია ანტროპომორფული ფიგურები - სულ 28 ადამიანის ფიგურა. აქვს ხეზე გადაკრული შავტყავიანი გაქერცლილი ქარქაში.

ვანის ვილაიეთის ქურთების:

47. № 42-16/25 "შურ" - ხმალი ქარქაშით უტარო. პირის სიგრძე 78 სმ.

ხმლის პირი დამზადებულია მაღალი ხარისხის ფოლადისაგან. მოხრილტანიანი. პირის ერთ მხარეს აქვს ჩარჩოში ჩასმული დაზიანებული არაბული წარწერა. შეინიშნება ოქროზარნიშის კვალი. ხის ქარქაშს შუა წელზე გადაკრული აქვს ტყავი, თავსა და ბოლოში კი რკინაზე ოქროზარნიშით შესრულებული ყვავილოვანი ორნამენტები. აქვს თავისი გასაყრელი რგოლები.

48. № 42-16/26 "თეფენგ" - კაჟიანი თოფი. სიგრძე 100 სმ.

ლულა შიგნიდან შვიდღარიანია, გარედან რვაწახნაგა. დამზადებულია დამასკური ფოლადისაგან, ლულის სამიზნეებს დაუყვებათ ორნამენტირებული ჩარჩოები. საფალიესთან გამოსახული აქვს ისრის ფორმის ფიგურა. აქვს მასიური კაჟის ჩახმახი კაჟითურთ. ზედაპირი მთლიანად მოსევადებულია მცენარეული მოტივით. თოფის კონდახი ინკრუსტირებულია და ხეში ჩაჭედული თითბრის მავთულებითაა მორთული. ტარი დაზიანებულია. აკლია ზუმბო.

49. № 42-16/24 იატაგანი. სიგრძე 76 სმ. (შამახა, ვანი)

იატაგანის პირი გახრილია. ყუა ბრტყელი. პირის ცალ მხარეს უჩანს ზარნაშით შესრულებული დისკოსებური ფორმის ფიგურები, რომლებიც ერთმანეთს უკავშირდებიან გეომეტრიული ორნამენტებით. მეორე მხარეს ყუასთან გრძლად ამჩნევია არაბული წარწერა, რომელიც არ იკითხება. იატაგანს აქვს მცენარეული მოტივით მოსევადებული ლითონის ტარი. ტარი დაზიანებულია.

შენიშვნა: მოპოვებულია ექსპედიციის შედეგად ვანში 12. 03. 1916 წ. ს. ვ. ტერ-ავეტისიანის მიერ შეგროვებული.

50. № 2009 ა) "რემ" - შუბი ვანის ვილაიეთის ქურთების. პირის სიგრძე 44 სმ. რკინისა. ხის ტარზე დახვეული თითბრის მავთული. ტარის ბოლოში 15 სმ. სიგრძის შემოსალტულია რკინის ფირფიტა.

ბ) შუბი, პირის სიგრძე 41 სმ. ოთხწახნაგა, ტარი ბამბუკისა. ტარი შემკულია ფრინველის ბუმბულით.

შენიშვნა: ქურთული შუბები ხშირად არის შემკული ქსოვილის ფერადი ფოჩებით ან ბუმბულებით.

NECKLACES

13. № 53-10/1 Woman's woolen belt – "Kezh", handmade, woven with colored woolen yarns, ending with big woolen fringes. Size 3,5 m.
14. № 63-11/75 Man's woolen belt – "Pesht", long, square-shaped, woven in colored stripes. Size 100X72 cm.
15. № 60-971/3 Woman's narrow woolen belt – "Ban", woven with colored yarn. Ornaments contain two-sided pair of triangles, one end of which finishes with plaited fringes. Size 255X2,5 cm.
16. № 107-15/2 A wide leather belt of Moslem Kurds from Akhaltsikhe, with heart-shaped buckles and holes falling in three rows, decorated with salience.
17. № 2-14/9 A silver fastener for a woman's breast, lobule-shaped nine pairs fastened on the fabric of blue color.
18. № 62-10/1 A heart-shaped silver plate made by Kurds from Akhaltsikhe, decorated with plant ornaments. In the center there is a salience with turquoise stones and pendants round it.
19. № 1-10/5 A silver necklace, representing a triangular plate with a red setting, coin-like plates and two rings hanging on it, signed by Kurds from Tbilisi.
20. № 31-10/1 An amulet "Heykala Sadaf", a nacre plate in a silver frame, with a round turquoise-stoned plate and coins. Made by Yezidis of Armenia (the village of Jarjaris).
21. a) № 1-10/126 Beads, basically made of glass, colored beads and several agates. Made by Kurds from Ardebile.
- b) № 1-10/83 An amulet, a heart-shaped necklace, with a conventionalized image of a bird carved on a whitish stone, holed at the top. Aimed for the protection of a child from a disease. Made by Kurds from Ardebile.
22. a) № 1-10/76 An amulet made of agate in a steel frame. Made by Kurds from Ardebile.
- b) № 1-10/77 An amulet, a heart-shaped brown stone in a steel frame. Made by Kurds from Ardebile.
23. a) № 1-10/119 An amulet, eight faceted black stone. Made by Kurds from Ardebile.
- b) № 53-10/17 A small bottle of perfume of white glass. Made by Kurds from Artanuj.
24. № 18-15/1 A wooden pipe decorated with stone details and silver hoops. Made by Kurds from Tbilisi.

CARPET-KILIMS

25. № 127 A kilim. Iranian Kurdistan. "Sene" 200X120, The background is red, has a white background for the central decorative rhomb and the so-called "Balikhli" ornament.

Dye: natural

Material: wool

Made in the second half of XIX century.

26. № 129 A kilim, Iranian Kurdistan. "Sene" 183X22, Light grey transparent ornament on the black background, with a decorative face of a plant. The lower part of the kilim is woven with a different yarn and is lighter compared to the main background. In the middle there is a cogged geometrical painting of a rhomb, with oblong heads.

Dye: natural

Material: wool

Made in the second half of XIX century.

27. № 34-42-126 A kilim, Iranian Kurdistan, 0,91X188, with a blue background, decorated with pictures of plants and geometrical figures, a cross-shaped decorative figure in the middle, and three selvages around.

Dye: natural (plant and animal)

The tightness of the carpet: 90.000 knots, 1 square meter

Material: Weaving and weft cotton. Woolen carpet.

28. № 32-42-60 A carpet, Iranian Kurdistan 122X202. The basic part (center) of the carpet consists of plant ornaments and pear-shaped, so-called "Bute" figures. The selvedge consists of three parts, represented with a flowered ornament. Nap height: 5-6mm.

Tightness: 160.000 knots 1 square meter.

Material: Wool, cotton.

29. № 34-42-59 A carpet, Iranian Kurdistan 1.18X237. Ardebile group (named "Mir"). The central part of the carpet consists of a blue background with "Bute" ornament in the horizontal line. The frame contains two selvages.

Dye: natural

The height of the carpet: 6-7 mm.

Nap tightness: 200.000 – 160.000 knots 1 square meter

Material: Weaving and weft cotton. Woolen carpet.

Made at the end of XIX century.

30. № 63 A carpet (Serabadin-mir). Iranian Kurdistan 148X295cm. The basic background is red with "flowered butes". Has 6 selvages.

Nap height: 6 mm.

Tightness: 160.000 knots 1 square meter

Material: wool, cotton.

Made at the end of XIX century.

31. № 23-14 A hut "Kon"

Hut parts: 55 rings, 34 supports, 6 partitions knitted from cane and wool, 10 woolen strings, 6 curtains.

Especially important is the arch-dome of the hut, decorated with the fabric of different colors in appliqué work. Islamic symbols and Ottoman emblem expressed on it show the conjuncture and political situation of that time.

The hut also consists of wooden posts, heating felts, wool and various linings for the inside part. This hut appeared in the museum as the property of a representative of high social class of Kurdish ethnic group. It can be stated unambiguously that the hut belonged to a Kurd noble. But we can't say anything either about who it was made by or about the political orientation of its owner.

WEAPONS (XVIII – XIX)

Belonging to Kurds from Echmiadzin district of Yerevan province:

32. № 44-10/B11 "Shur", a sword with a steel sheath, length 91 cm. It has a bent body, with rectangle-shaped ornaments on one side. Arabic graphemes are written in the frame. The sword hilt and sheath are damaged. On the hoops of the sheath there are steel rings, embroidered with leather laces.

33. № 44-10/15 "Pishto", a flinty pistol, length 53 cm.

Smooth-barreled. At the powder-flask a flowered ornament is seen. Along the surface of the barrel there is a copper stripe, functioning as a target. The wooden stock of the pistol is ending by a brass butt. Trigger is in a copper ring. The pistol lacks a ramrod.

34. № 44-10/16 A flinty pistol, length 38 cm. Smooth-barreled.

The barrel mouth has a wide end. Made of Damask steel. The surface of the barrel is decorated with three leafed ornaments. It has a copper target. The form of the cock shows that the pistol was ordered by a left-handed person. A circular brand with an Arabic script «عمل ابرام» (fecit Abram) is on the supporting board of the cock. The wooden stock is decorated with diamond-shaped figures. The pistol has a leather lace, steel ramrod and a pillow for the protection of an eye which is fastened on the hoop.

Note: Numbers 32, 33, 34 were presented at the museum by Lemmermann - lieutenant colonel, the head of Echmiadzin province and Babasov (from Bogutlin) - the police officer of the fourth region of the same province.

35. № 120-16/1 "Martal", a shield d=27 cm. A typical Kurdish work. Tightly woven, forged with flat iron plates, laces and nails, with high iron salience (5 cm.) forged crosswise. Has the hilt plaited from leather. The surface is decorated with iron coins.

36. № 24-24/14 "Martal", a shield d=26 cm. A typical Kurdish work. It represents a tightly woven fabric forged with iron plates. In the middle the shield has 10 cm. conical shape and is forged with coins. A circular metal stripe falls like a contour around the shield and the whole surface is partitioned with curved iron stripes. The belly of the shield is covered with a red lining. It has a leather hilt.

37. № 25-23 "Martal", a shield d=25 cm. A typical Kurdish work. It represents a tightly woven fabric, forged with iron plates. Plates are fixed to the fabric by means of nails, the heads are widened. The shield has 10 cm. conical shape in the middle. Fringed salvage is fixed round the cone by means of the plates. The belly of the shield is covered with a green lining. The shield has a leather hilt.

38. № A-6-67/2 "Martal", a shield d=28 cm. A typical Kurdish work. Tightly woven, forged with flat iron plates and nails and high iron salience (5 cm.) in the middle. The surface is covered with iron coins. From the inside part the shield has a red lining and the hilt plaited from the leather is fixed on the iron rings.

Note: 6 shields are presented by colonel Lemmermann, the head of Echmiadzin Province 27. 08. 1916

39. № 40-26/235 A yataghan without a sheath, length 84 cm. The mouth has a wavy shape. A flat back obtains a triangular form in section. The back is decorated with zigzag lines. On both sides of the mouth there is a geometrical pea-shaped ornament with spots. An iron hilt has a pitchfork shape. A leather lace is tied to the hilt.

40. № 40-26/234 A yataghan without a sheath, length 78 cm. The mouth has a wavy shape, a flat back is decorated with zigzag lines. Near the back, on both sides of the mouth there is a geometrical spotted ornament and an Arabic script is seen علي احمد (Ali Ahmad). A pitchfork-shaped horn serves as a hilt of the yataghan. The hilt is covered with a leather lace up to the middle.

Belonging to Kurds from Kars region:

41. № 21-10/7 "Shur", a sword with a sheath (of Kakizman Kurds). Length of the mouth 78 cm. With a cruciform handle. The mouth is made of Damask steel. Has a bended body. A hilt and a cruciform handle are colored with golden damascene. The sheath is wooden and is covered with black leather. At the top and at the bottom it has iron plates with golden damascene. The hoops for the hang of a sword and the rings for passing laces are decorated with golden damascene. According to the number we can see that this sword comes along with the Kurdish costume (jacket, robe and trousers), sewn for the leader of the Kurdish tribe "Kaskanli" in 1873-1874. See Max Tilke's picture number ten.

Note: presented by Einali-Beg Sultanov (the vice-head of Kars region)

42. № 49-11/7 "Klich", a sword with a sheath (Ardagan). Length 91 cm. With a bended body. Steel mouth with two narrow grooves. It has 16 cm. cruciform handle, the hilt is made of horn and the wooden sheath is covered with leather. It is hooped with brass plates. In the hoop a red fabric lace with fringes is passed.

43. № 49-11/8 "Tapanji", a flinty smooth-barreled pistol (Ardagan). Length 38 cm. The surface of the barrel is faceted, only near the powder-flask there is a hardly noticeable Arabic inscription in the middle. The pistol has a brand. On the waist of the barrel a three leafed flower is depicted. A flowered ornament can be noticed on the cock. A wooden stock is decorated with plant ornaments in section order and is ending in an iron butt. The pistol lacks a trigger ring.

Note: Numbers 42, 43 are presented from the collector colonel Kadensin, the head of Giol sector of Kars region. The date of collection February-March, 1910.

Belonging to Kurds from Yerevan province (Surmali region, village Ramazan Kend)

44. a) № 50-11/13 A flinty smooth-barreled pistol. Length 41 cm.

№ 50-11/13b A counterpart ("Jotak Pishto")

Near the powder-flask it is decorated with flowered and plaited ornaments. From the mid-waist to the barrel mouth there is a common stripe of a plaited ornament, functioning as a target. Near the mouth there is a hoop. Cock is decorated with the reticulation ornament and diamond-shaped signs made of niello. Thin brass wires portraying plant ornaments are nailed in the wooden stock. The hammer ends in a brass butt. The pistol lacks an arch and a gunstick of the trigger.

b) № 50-11/13b A flinty smooth-barreled pistol. Length 41 cm.

№ 50-11/13 A counterpart ("Jotak Pishto")

The surface of the barrel is decorated with a flowered ornament depicted in relief. From the mid-waist of the barrel a plaited ornament, also having the function of a target falls on the mouth. The trigger is decorated with a reticulation ornament and diamond-shaped figures made of niello. In the wooden mass of the stock a thin brass wire with different plant ornaments is nailed. The hammer ends in a brass butt. The trigger is placed in a brass ring.

45. № 50-11/14 "Martal", a shield d=24 cm. A typical Kurdish work. Made of tightly woven thick fabric, forged with iron plates and nails. The heads of the nails are massive, which makes the shield considerably protected. The shield has a high conical part with the height of 10 cm. uplifted in the middle. On the bottom of the cone there are the fringes fastened with brass ornamented nails. The shield has a red fabric with pillow and a eather hilt on the belly.

Note: Numbers 44, 45 are presented by a noble Kurdish collector, the colonel of Russian army – Ali Ashraf-Beg Shamshadinov (the descendant of general Jafar-Agha), who was later promoted and was granted the title of Major-General. Date of collection: 10. 02. 1910 – 06. 07. 1911

46. № 156-13/10 A dagger of Iranian type. Length 46 cm. The mouth is made of Damask steel, from the mid-waist is bended, to the end is double sharp, the back and chests are damascene. A flowered ornament is depicted. The hilt is made of ivory, anthropomorphic figures – 28 human figures altogether are made by section on the bone. A worn black leather sheath covers the wood.

Belonging to Kurds of vilaiet Van:

47. № 42-16/25 A sword with the sheath but without a hilt. The length of the mouth is 78 cm. The mouth of the sword is made of high quality steel. It has a bended body. On one side of the mouth there is a damaged Arabic inscription set into the frame. The track of gold-damascene is noticeable. The wooden sheath is covered with leather on the mid-waist, while at the top and at the bottom there are flowered ornaments realized in gold-damascene on the iron. There are rings for passing laces.

48. № 42-16/26 "Tefeng", a flinty gun. Length 100 cm. The barrel has seven grooves from the inside and is eight-faceted outside. Made of Damask steel, the barrel targets have ornamented frames. Near the powder-flask an arrow-shaped figure is depicted. It has a massive flint cock with the flint. The surface is entirely nielloed in plant motive. The gun stock is incrustated and decorated with brass wires nailed in wood. The gun lacks a gunstick.

49. № 42-16/24 A yataghan. Length 76 cm. The mouth of the Yataghan is riven. The back is flat. On one side of the mouth disk-shaped figures made of damascene are seen. They are connected with geometrical ornaments. On the other side, near the back, an Arabic inscription is seen which can't be read. The yataghan has a steel hilt nielloed in plant motive. The hilt is damaged.

Note: The gun is represented as a result of an expedition in Van (Shamaxa, Van) 12. 03. 1916. Collected by S. V. Ter-Avetisyan.

50. № 2009 a) "Rem", a lance of Kurds from vilaiet Van. The length of the mouth is 44 cm. It is made of iron. A brass wire is rolled in the wooden hilt. At the end of the hilt a 15 cm. long iron plate is hooped.

b) A lance, the length of the mouth 41 cm. It is four-faceted, the hilt is made of bamboo. The hilt is decorated with a bird feather.

Note: Kurdish lances are often decorated with colored fringes of fabric or by feathers.

13. № 53-10/1 «Кежи» – пояс шерстяной, женский, связано вручную из разноцветных шерстяных ниток. С обоих концов пояса свисает бахрома из нитей. Размер 3,5 м.
14. № 63-11/ «Пешт» – шерстяной пояс, мужской, длинный, четырехугольной формы, вязанный из цветных ниток. Размер 100X72 см.
15. № 60-971/3 «Бан» – женский шерстяной пояс, вязанный из разноцветных ниток. Орнамент состоит из двух рядов треугольников подобно ёлочке. С одного конца свисают плетеные нити. Размер 255X2,5 см.
16. № 107-15/2 «Камбар» – пояс кожаный, широкий, пряжка имеет форму сердечек. В три ряда на поясе есть дырочки. Пояс принадлежал курдам-мусульманам из Ахалциха.
17. № 2-14/9 Подвески, застежки серебряные, женские. Носили на груди. Девять пар серебряных застежек формы глаз прикреплены на ткань темно синего цвета. Принадлежало езидам Карской области (с. Козылджа)
18. № 62-10/1 «Сардылк» – серебряная пластинка имеет форму сердечка, украшена растительным орнаментом. В центре имеется выпуклость, инкрустированная бирюзовыми глазками. Вокруг есть такой же формы пластиночки, которые подвешены друг к другу. Принадлежало курдам из Ахалцихе.
19. № 1-10/5 Ожерелье серебряное. Представляет собой треугольную пластинку, в центре которой вставлен глаз красного цвета. Ожерелье украшено мелкими монетами и двумя коронообразными кольцами. Принадлежало езидам из Тбилиси.
20. № 31-10/1 «Хайкала садаф» – подвеска. В серебряную рамочку вставлена перламутровая пластинка, на которой висит круглая пластинка, инкрустированная бирюзовыми глазками. На ней же висят старинные монеты. Принадлежало езидам из Армении (с. Джарджарис).
21. а) № 1-10/126 Бусы, в основном состоят из стеклянных бус и нескольких агатов. Принадлежало курдам из Ардебиля.
- б) № 1-10/83 Амулет сердцеобразной формы. На беловатом камне выгравировано изображение, напоминающее птицу. В верхней части имеется отверстие. Использовалось для защиты ребенка от недугов. Принадлежало курдам из Ардебиля.
22. а) № 1-10/76 Амулет агатовый, вставлен в металлическую рамочку. Принадлежало курдам из Ардебиля.
- б) № 1-10/77 Амулет, в металлическую рамочку помещен камень коричневого цвета. Имеет сердцеобразную форму. Принадлежало курдам из Ардебиля.
23. а) № 1-10/119 Амулет, восьмигранный камень черного цвета. Принадлежало курдам из Ардебиля.
- б) № 53-10/17 Маленький флакончик с духами, сделанный из белого стекла. Принадлежало курдам из Артануджи (Турция).
24. № 18-15/1 Трубка курительная (чубук), инкрустированная деталями из кости и серебра. Принадлежало курдам из Тбилиси.

25. № 127 Палас (Kilim). Иранский Курдистан. "Сене" 200X120

Фон красный. В центре фон декоративного ромба белый. Орнамент цветочный т.н. «балыхлы».

Краска: натуральная

Материал: шерсть

Соткано во второй половине XIX века. Соуджбулах.

26. № 129 Палас (Kilim). Иранский Курдистан. "Сене" 183X22

На черном фоне выведены орнаменты серого цвета. Имеет растительный декоративный вид. Нижняя часть соткана из ниток более светлого цвета. В середине есть геометрический рисунок – зубчатый ромб головки, которого продолговатой формы.

Краска: натуральная

Материал: шерсть

Соткано во второй половине XIX века. Соуджбулах.

27. № 34-42-126 Палас (Kilim). Иранский Курдистан 0,91X188

Фон синий. Ковер украшен растительным и геометрическими орнаментами. В середине изображена декоративная крестообразная фигура. Вокруг имеет три каймы.

Краска: натуральная (растительная и животная)

Плотность: 90. 000 узлов 1 м^2 .

Материал: хлопок и шерсть.

28. № 34-42-60 Ковер. Иранский Курдистан 122X202

Основная часть ковра (центр) растительного орнамента и «бути» т.н. грушеобразных фигур. Кайма состоит из трех частей, которые представлены также цветочным орнаментом.

Длина ворса: 5-6 мм.

Плотность: 160. 000 узлов 1 м^2 .

Материал: шерсть, хлопок.

29. № 34-42-59 Ковер. Иранский Курдистан 1.18X237. Ардебильская группа (название «мир»)

Центральная часть ковра состоит из синего фона, на котором в горизонтальном порядке располагается орнамент «буге». Рамка состоит из двух кантов.

Краска: натуральная

Длина ворса: 6-7 мм.

Плотность: 200. 000 – 160. 000 узлов 1 м^2 .

Материал: шерсть, хлопок.

Соткано в конце XIX века.

30. № 63 Ковер (серабадин-мир). Иранский Курдистан 148X295 см.

Основной фон красный, на котором размещены «цветочные буге». Имеет 6 кантов.

Длина ворса: 6 мм.

Плотность: 160. 000 узлов 1 м^2 .

Материал: шерсть, хлопок.

Соткано в конце XIX века.

31. № 23-14 «Кон» – шатер.

Детали шатра: 55 колец, 34 подпорки, 6 перегородок плетенных из камыша и шерсти, 10 шерстяных веревок, 6 занавесок.

Особенно надо отметить свод шатра, который украшен узорами из разноцветных тканей способом аппликации. На нем также изображены мусульманские символы и османский герб, что говорит о конъюнктуре и политической обстановке того времени. Этот шатер попал в музей как собственность представителя высшего социального слоя курдской этнической группы. Однозначно можно сказать что шатер принадлежал родовитому курду. Но кем был изготовлен шатер, и каких политических взглядов был его владелец, мы не можем уточнить.

Боевое оружие (XVIII – XIX вв.)

Эчмиадзинский уезд Эриванской губернии:

32. № 44-10/B11 «Шур» – сабля в ножнах. Длина 91 см.

Клинок стальной, изогнутый, с одной стороны на нем высечены орнаменты прямоугольной формы. На клинке есть арабская надпись, помещенная в рамочку вроде картуши. Арабская надпись плохо читаемая. Ножны деревянные обтянуты кожей, к ним прикреплены стальные кольца с кожаным ремешком. Рукоять сабли и ножны повреждены.

33. № 44-10/15 «Пишто» – пистолет кремневый. Длина 53 см. Ствол округлый.

У запала виден цветочный орнамент. На поверхности ствола есть полоса из бронзы, которая исполняла функцию прицела. Деревянная ложа оканчивается бронзовым прикладом. У пистолета не хватает шомпола.

34. № 44-10/16 Пистолет кремневый. Длина 38 см. Ствол округлый, на конце с расширенным дулом. Поверхность ствола украшена цветочным орнаментом в виде трех лепестков. У пистолета есть бронзовый прицел. Как видно пистолет сделан мастером-левшой, на что указывает форма замка. На замке имеется клеймо с арабской надписью «عمل ابرام» (сделал Абрам). Деревянная ложа украшена геометрическим орнаментом. Металлический шомпол, надевающийся на кушак, прикреплен кожаным ремешком к пистолету. К кольцу спускового крючка прикреплена подушечка для защиты глаз от пороха.

Примечание: 32, 33, 34 поступили от начальника Эчмиадзинского уезда подполковника Леммермана и пристава 4 участка того же уезда Бабасова. Богутлинск. с. о-во Эчмиадзинского уезда.

35. № 120-16/1 «Мартал» – щит d=27 см. Типичная курдская работа.

Щит имеет круглую форму, поверхность которого покрыта плоскими железными пластинами и шнурами. На поверхности также имеется выпуклость (5 см.) покрытая гвоздями крестообразно и украшена монетами. С внутренней стороны есть плетенная из кожи рукоятка.

36. № 24-24/14 «Мартал» – щит d=26 см. Типичная курдская работа.

Щит имеет круглую форму диска, покрытый железными пластинами. Пластины укреплены гвоздями, шляпки которых расширены. В середине щит имеет конусообразную форму 10 см. Вокруг щита имеется металлический контур и косо расположены железные полоски. С внутренней стороны щит обтянут красной тканью и прикрепленной кожаной рукояткой.

37. № 25-23 «Мартал» – щит d=25 см. Типичная курдская работа.

Щит имеет круглую форму диска, покрытый железными пластинами. Пластины укреплены гвоздями, с широкими шляпками. В середине щит имеет конусообразную форму 10 см. Вокруг конуса прикреплена бахрома с кисточками из разноцветных нитей. С внутренней стороны щит обтянут зеленой тканью и прикрепленной кожаной рукояткой.

38. № А-6-67/2 «Мартал» – щит d=28 см. Типичная курдская работа. Щит имеет круглую форму диска, покрытый железными пластинами, шнурами и гвоздями. На поверхности имеется выпуклость (5 см.) которая покрыта гвоздями. Поверхность украшена монетами. С внутренней стороны щит обтянут красной тканью и плетеной кожаной рукояткой, которая держится на железных кольцах.

Примечание: 6 таких щитов поступило от Эчмиадзинского уездного начальника полковника Леммермана на 27.08.1916 г

39. № 40-26/235 Ятаган без ножен, длина 84 см. Клинок изогнутый, имеет волнообразную форму, с плоским обухом, который на месте сечения имеет треугольную форму. Обух украшен зигзагообразными полосками. С обеих сторон клинок украшен стилизованным геометрическим орнаментом. Для рукояти использован раздвоенный рог. До середины рукоять плотно обмотана кожаным ремешком.

40. № 40-26/234 Ятаган без ножен, длина 78 см. Клинок изогнутый, имеет волнообразную форму, обух украшен зигзагообразными полосками. Поближе к обуху, с обеих сторон клинок украшен стилизованным геометрическим орнаментом. Там же виднеется арабская надпись *علي احمد* (Али Ахмад). Рукоять сделана из раздвоенного рога. До середины рукоять плотно обмотана кожаным ремешком.

Карсская область:

41. № 21-10/7 «Шур» – сабля в ножнах. Длина клинка 78 см. Рукоять крестообразная с золотой насечкой. Клинок дамаской стали, однолезвийный, изогнутый. Ножны деревянные обтянутые черной кожей, в начале и конце с накладками, плоскими позолоченными пластинами. На ножнах есть позолоченные кольца для пасового ремешка портупей. По номеру экспоната, становится известным, что сабля поступила вместе с курдским костюмом (куртка, халат и шаровары), который был сшит в 1873 – 1874 гг. для Гасан-хана Темур-ага родоначальника курдского племени «каскалы» (мусульмане) в Хорасанск. участке Кагызменского окр. Так же см. работу М. Тильке под порядковым номером №10

Примечание: Поступило от помощника начальника Карсского округа Эйнали-бека Султанова.

42. № 49-11/7 «Клыч» – сабля в ножнах. Длина 91 см. Клинок стальной, однолезвийный, сильного изгиба, с двумя узкими продольными желобками (долами). Рукоять крестообразная 16 см. обложенная пластинами из рога. Рукоять повреждена. Ножны деревянные, обтянутые кожей, с обоих концов с накладками (пластинами) серого металла. В кольца продет красный шнур с кисточками.

43. № 49-11/8 «Тапанджи» – кремниевый пистолет с округлым стволом. Длина 38 см. У запала поверхность дула граненная, в середине еле виднеется арабская надпись. Имеет клеймо. На дуле изображен цветок из трех лепестков. На замке виднеется цветочный орнамент. Деревянная рукоятка украшена цветочным орнаментом.

Примечание: 42, 43 поступило от собирателя полковника Каденсина, начальника Ардаганского округа Карсской области. Принадлежало курдам Карсской области (Гёлский участок). Время сбора февраль и март 1910 г.

Эриванская губерния:

44. а) №50-11/13а Пара кремневых пистолетов «Джотак пишто». Длина 41 см.

№50-11/13б – его пара.

У запала пистолет украшен плетеным цветочным орнаментом. Поверхность ствола с середины до оконечности в виде полосы украшена цветочным орнаментом, который имел функцию прицела. Замок покрыт чернью серебра, исполненный мелким сетчатым и ромбообразным орнаментом. В ложа вбиты тонкие мелкие проволоочки, которыми выведен растительный орнамент. У пистолета не хватает шомпола и кольца около спускового крючка.

б) №50-11/13б Пара кремневых пистолетов «Джотак пишто». Длина 41 см.

№50-11/13а – его пара.

Поверхность дула украшена рельефным цветочным орнаментом. С середины ствол до оконечности в виде полосы украшен цветочным орнаментом, который имел функцию прицела. Замок покрыт чернью серебра, исполненный мелким сетчатым и ромбообразным орнаментом. В ложа вбиты тонкие мелкие проволоочки, которыми исполнен растительный орнамент. У пистолета не хватает шомпола.

45. № 50-11/14 «Мартал» – щит d=24 см. Типичная курдская работа. Щит имеет круглую форму диска покрытый железными пластинами. Пластины укреплены гвоздями, шляпки которых расширены. В середине щит имеет конусообразную форму 10 см. Вокруг конуса прикреплена бахрома с кисточками из разноцветных нитей. С внутренней стороны щит обделан тканью и плетеной из кожи рукояткой.

Примечание: 44, 45 принадлежали курдам селения Рамазан - кенд, Сурмалинского уезда Эриванской губернии. Поступило от собирателя Али-Ашраф-бека Шамшадинова (полковника российской армии), знатного курда (потомок генерала Джафар-аги), который впоследствии дослужился до звания генерал-майора. Время сбора: 10. 02. 1910 г. – 06. 07. 1911 г.

46. № 156-13/10 Кинжал-бебут в ножнах. Иранского стиля. Длина 46 см. Клинок дамасской стали, с середины изогнутый, острие с дуэлевийной заточкой. Обух с насечкой цветочного орнамента. Рукоять из слоновой кости, на которой изображены антропоморфные фигуры – всего 28 человеческих фигур. Ножны изготовлены из дерева, обтянутые черной кожей.

Ванский вилайет:

47. № 42-16/25 «Шур» – сабля без рукояти в ножнах. Длина клинка 78 см. Клинок изогнутый, качественной стали, с одной стороны есть арабская надпись в рамке. Виднеется след золотой насечки. Ножны из дерева, обтянутые кожей. В обоих концах ножен золотой насечкой исполнены цветочные орнаменты. Имеет кольца, к которым крепится ремешок портупеи.

48. № 42-16/26 «Тефенг» – кремневое ружье. Длина 100 см. Ствол изнутри имеет семь продолгов, снаружи восьмигранный. Изготовлен из дамасской стали. У прицела есть орнаментированные рамочки. Около запала изображена стрела. Имеет массивный кремневый замок, поверхность полностью покрыта орнаментом растительного мотива. Деревянная ложа инкрустирована вбитыми в дерево бронзовыми проволочками. Приклад поврежден. У ружья не хватает шомпола.

49. № 42-16/24 Ятаган без ножен. Длина 76 см. Клинок обратного изгиба, с плоским обухом. С одной стороны клинка виднеется насечка с дискообразными фигурами, которые связываются геометрическими орнаментами. С обратной стороны на клинке у обуха виднеется еле заметная арабская надпись. Металлическая рукоять украшена растительным орнаментом. Рукоять повреждена.

Примечание: принадлежало курдам Ванского вилайета (Шамаха). Поступило от С. В. Тер-Аветисяна. Экспедиция в Ванский вилайет 12 марта 1916 г.

51. №2009 а) «Рэм» – копье курдов Ванского вилайета. Длина наконечника 44 см. На деревянное древко намотаны бронзовые проволоочки. В конце древко покрыто железной пластинкой 15 см.

б) Копье. Длина наконечника 41 см., четырехгранный. Древко бамбуковое. Украшено перьями птицы.

Примечание: очень часто курды украшали копья разноцветными тканями и перьями.

W É J E
 ბიბლიოგრაფია
 BIBLIOGRAPHY
 БИБЛИОГРАФИЯ

- Аристова Т. Ф. Материальная культура курдов XIX первой половины XX-в., Москва, 1990 г.
- Пашаева Л. Б., Поселение курдов в Грузии, "მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის", თბილისი, 2004.
- Tilke, Max Karl. "National Costumes from East Europe, Africa and Asia". New York, Hastings House, 1978.
- Tilke, Max Karl. "Costume Patterns and Designs". New York, Rizzoli, 1990.
- Tilke, Max Karl. " Oriental Costumes Their Designs and Colors." Berlin: E. Wasmuth, 1922. Electronic version of English translation prepared by: Celestina Wroth and Jian Liu Reference Department, Indiana University Libraries, June, 1997.
<http://www.indiana.edu/~librcsd/etext/tilke/> (29 April. 2004).
- Tamar Geladze, Bonnie Naifeh Smith, Eldar Nadiradze. Max Tilke, National Costumes of Caucasian People, Georgian National Museum, Tbilisi, 2005.
- Max Tilke. Studien zu der Entwicklungsgeschichte des Orientalischen Kostüms, Berlin, 1923.
- ელდარ ნადირაძე, მაქს ტილკეს კავკასიური შედეგები, ლიტერატურული საქართველო, 27 აგვისტო - 2 სექტემბერი, 2004 წ.
- Geiger, Bernhard and others. "Peoples and languages of the Caucasus: A synopsis". 3-Gravenhage, Mouton, 1959.
- გელაძე თამარ, ჯალაბაძე გიორგი. კოსტიუმის შექმნის და ფიქსაციის ისტორიიდან მუზეუმში. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. თბილისი, 2003. გვ. 290
- ჭილაშვილი ლევან. საუკუნე-ნახევრის გადასახედიდან. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. 2002. ტ. 44. გვ. 29-70
- Lindisfarne-Tapper, Nancy and Bruce Ingham, editors. "Languages of Dress in the Middle East". Richmond, Surrey: Curzon, in association with the Centre of Near and Middle Eastern Studies, SOAS, 1997.
- http://www.antiques.listings.ebay.ca/Rugs-Carpets_Small
<http://www.kelim-art.de>
<http://www.antique-rugs.biz/index.htm>
<http://www.megakm.ru/weaponry/encyclop.asp>

Contats to authors:
 mail: dimapir@mail.ru, dimapir@gmail.ru

განსაკუთრებული მადლობა კატალოგის გამომცემის სპონსორს ამირხან მორის.

Spasyên taybet Emîrxanê Elîxan Kaşaxî ra ji bo çap kirina vê katalogê.

Особая благодарность спонсору издания господину Амирхану Мори

Special thanks to Mr. Amirkhan Mori for their Contribution

Spasyên taybet Sûlîkoyê Şakê KORKITÎ ra ji bo alîkaryê di amadekirina vê katalogê.

განსაკუთრებული მადლობა ბატონ სულქო სიმაევს განეული ფინანსური დახმარებისათვის

Special thanks to Mr. Suliko SIMAEV for their Contribution.

Особая благодарность господину Сулико СИМАНЕВУ за финансовую поддержку в подготовке каталога.

The Union of Kurdish Intellectuals of Georgia

The National Museum of Georgia

All rights reserved © 2007

First edition

Союз курдской интеллигенции Грузии,

Государственный музей Грузии

Авторские права защищены © 2007

Первое издание

ISBN 5-85167-004-5

**ОБРАЗЦЫ КУРДСКОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
из Государственного Музея Грузии**

Дмитрий Пирбари, Ламара Пашаева, Эльдар Надирадзе

Формат 62х84/8. Объем 15,5 печ.л.
Тираж 700 экз. Заказ № 2438

Тбилиси — Москва

ОАО "Московская типография №2"
129085, Москва, пр. Мира, 105, тел.: (495) 682-24-91

KELEPÛRA
KURDÎ

PDF:

Enstîtuya Kurdî ya Qefqasyayê

Web:

<https://www.ensiklopediyakurdi.com/>

Tel.:

+7 918 073 48 79

